

ΕΝΑΛΙΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΙ, ΤΕΥΧΗ 1/2, 1990

ΕΝΑΛΙΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Ι.ΕΝ.Α.Ε.

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΝΑΛΙΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΓΙΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ 11 ΑΘΗΝΑ

Τιμή τεύχους: 500 δρχ. Στα μέλη διανέμεται δωρεάν

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΤΣΟΥΧΛΟΣ

Αλ. Σούτσου 4, Αθήνα 106 71, Τηλ: 3603662

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΗΧΟΣ

Πανεπιστημίου 56, Αθήνα 106 78, Τηλ: 6470694

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΗΧΟΣ

ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΚΙΟΥΣΗ

ΓΙΑΝΝΟΣ ΛΩΛΟΣ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΕΝΝΑΣ

ΝΙΚΟΣ ΤΣΟΥΧΛΟΣ

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ΝΟΤΑ DTP SERVICES, Ιπποκρήνης 15
ΕΞΟΦΥΛΛΟ: ΚΩΣΤΑΣ ΦΙΣΣΕΡ, Μπότσαρη 13, τηλ: 3637251
ΦΙΛΙΜΣ: ΑΤΕΛΙΕ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΣΠΕΝΤΖΑΡΗ, τηλ: 3633318
ΜΟΝΤΑΖ: ΡΑΝΙΑ ΑΜΟΛΟΧΙΤΟΥ, τηλ: 6447981
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σ. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ, τηλ: 9936149
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΔΡΟΒΙΚ, τηλ: 3243307
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΗΧΟΣ
Το τεύχος αυτό τυπώθηκε σε 1.200 αντίτυπα

⌘ Σχεδιασμένο σε Macintosh II

© Ι.ΕΝ.Α.Ε.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
"ΕΝΑΛΙΑ"

ΑΛ. ΣΟΥΤΣΟΥ 4 ΑΘΗΝΑ 106 71
Τηλ: 3603662, Fax: 3638258

ADDRESS: "ENALIA"
4, AL. SOUTSOU 106 71
ATHENS - GREECE

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΧΡΟΝΟ

Πέρασε κ'όλας ένας χρόνος από την πρώτη έκδοση των *ΕΝΑΛΙΩΝ*. Η ανταπόκριση που βρήκε το περιοδικό μας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ήταν ιδιαίτερα σημαντική, πράγμα που επιβεβαίωσε την ανάγκη ύπαρξης ενός εξειδικευμένου έντυπου στο χώρο της υποβρύχιας αρχαιολογίας. Παράλληλα αποκαταστάθηκε μία τακτική επαφή με τα μέλη μας, αφού τα *ΕΝΑΛΙΑ* έγιναν μία πηγή ενημέρωσης για τις δραστηριότητες του Ι.ΕΝ.Α.Ε., αλλά και για το τί συμβαίνει στην Ελλάδα και στο εξωτερικό στο χώρο αυτό. **Ακόμα το έντυπό μας είναι ένας χώρος προσιτός για επιστημονικές ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις.**

Δεν σταματήσαμε όμως εδώ. Για την καλύτερη ενημέρωση της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας και την προβολή του έργου μας στο εξωτερικό, προχωρήσαμε σε μία ειδική ετήσια έκδοση των *ΕΝΑΛΙΩΝ* στην αγγλική γλώσσα (*ENALIA Annual*), με περιχόμενο τα κυριότερα δημοσιευμένα άρθρα στα τεύχη των *ΕΝΑΛΙΩΝ* της προηγούμενης χρονιάς. Ακόμα, ετοιμάζουμε μία σειρά μονογραφιών, τα *ENALIA Supplements*, όπου θα δημοσιεύονται πρωτότυπα εκτενή άρθρα και μελέτες Ελλήνων και ξένων ειδικών πάνω στην υποβρύχια και ναυτική αρχαιολογία.

Στο χρόνο που πέρασε πολλά πράγματα άλλαξαν για το Ινστιτούτο. Η ερευνητική του δραστηριότητα συστηματοποιήθηκε και μπήκε στη βάση ενός μακρόχρονου και ουσιαστικού προγραμματισμού. Ο προϋπολογισμός του αυξήθηκε κατακόρυφα με τη χρηματοδότηση των ερευνών του, κυρίως από ιδιωτικούς φορείς. Ακόμα δέχτηκε προτάσεις και ήρθε σε στενή επαφή με ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, ιδρύματα και φορείς, με στόχο τη χρηματοδότηση και την ερευνητική συνεργασία και ανταλλαγή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ. 2-3: ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΧΡΟΝΟ
του Ν. Τσούχλου

Σελ. 4-5: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΕΛΩΝ
- Γενική Συνέλευση 1990

Σελ. 6-7-8: ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΕΡΕΥΝΑ
- Ναυάγιο Ακρωτηρίου Ιρίων
του Χαράλαμπου Πέννα

Σελ. 9-13: ΧΕΡΣΑΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
- Η Πρωτοελλαδική Εύβοια και τα σημαντικότερα
παραλιακά κέντρα της Εποχής του Χαλκού
της Έφης Σαπουνά-Σακελλαράκη

Σελ. 14-19: ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΜΦΟΡΕΩΝ
- κερκυραϊκοί αμφορείς
του Δημήτρη Κουρκουμέλη

Σελ. 20-21: ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΕΡΕΥΝΑ
- Το Αρχαίο ναυάγιο στη νήσο Giglio της Ιταλίας
του Mensun Bound

Σελ. 22: ΝΑΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
- Η αποκατάσταση της "Φανερωμένης"
της Άλκηστis Κιούση

Σελ. 23: ΑΦΙΕΡΩΜΑ
- PETER THROCKMORTON
του Νίκου Τσούχλου

Σελ. 24-25: ΕΚΔΟΤΙΚΑ-ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΝΕΑ
- "Στο Σταυροδρόμι του Αργολικού"
- Η 3η Διεθνής Συνάντηση για το Προϊστορικό Αιγαίο

Σελ. 25-27: IN THIS ISSUE
μετάφραση: William Phelps

Εξώφυλλο: πύθος από το ναυάγιο Ιρίων.
(Φωτ. Νίκος Τσούχλος)

Κατακόρυφα όμως ανέβηκαν και οι ευθύνες και οι υποχρεώσεις του Ινστιτούτου. Το γεγονός αυτό δημιουργεί σοβαρούς προβληματισμούς για τη δυνατότητα διατήρησης του σημερινού επιπέδου λειτουργίας του, που πιεστικά απαιτούν οι νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν.

Ένας κύκλος έκλεισε. Ένας καινούργιος κύκλος ανοίγει για το Ι.Ε.Ν.Α.Ε. Ήρθε ο καιρός να αντιμετωπίσουμε από μία νέα οπτική την οργάνωση και διάρθρωση του Ινστιτούτου πάνω σε τελειώς καινούργιες βάσεις, αν θέλουμε να συνεχίσουμε να υπηρετούμε το έργο που αναλάβαμε και να πετύχουμε μόνιμα και σταθερά πια την ανάπτυξη της υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα. Οι δραστηριότητές μας θα βασίζονται πάντα στην εθελοντική προσφορά, αλλά αυτή θα πρέπει να συμπληρωθεί με μία επαγγελματική δομή και οργάνωση, αν θέλουμε πραγματικά το Ινστιτούτο να συνεχίσει απρόσκοπτα να αναπτύσσεται και να ανταπεξέρχεται στις ευθύνες του.

Το νέο δυναμικό ξεκίνημά μας πριν από λίγα χρόνια δημιούργησε τις πλέον ευνοϊκές προϋποθέσεις, που μέρα με τη μέρα αυξάνουν και ζητούν πιεστικά την ανταπόκρισή μας. Οι προοπτικές που ανοίγονται μπροστά μας στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό είναι μεγάλες και σημαντικές και πρέπει να μας βρουν σωστά προετοιμασμένους για να αποδώσουν και να μην λειτουργήσουν αρνητικά.

Είναι η στιγμή που οι κόποι, η επιμονή, η πίστη όλων αυτών των δεκαεπτά χρόνων από την ίδρυση του Ι.Ε.Ν.Α.Ε., καθώς και η εμπειρία που αποκτήθηκε στη μακρά αυτή πορεία, πρέπει να αξιοποιηθούν σωστά και να δώσουν μία ουσιαστική ώθηση στην υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα.

Νίκος Ν. Τσούχλος

Αθήνα, Αύγουστος 1990

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΕΛΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ 1990

Στις 26 Ιανουαρίου 1990 έγινε σε αίθουσα της Πολιτιστικής Εταιρείας "ΠΑΝΟΡΑΜΑ" η ετήσια Γενική Συνέλευση του Ι.ΕΝ.Α.Ε. Προσλήθαν 47 τακτικά μέλη από τα 49 ταμιακώς εντάξει.

για το 1989 έκανε ο πρόεδρος του απερχομένου Δ.Σ. Νίκος Τσούχλος. Ο Ν. Τσούχλος αναφερόμενος στην προετοιμασία και εκτέλεση της πρώτης φάσης της ολοκληρωμένης υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας στο Δοκό, ονόμασε το 1989 "χρονιά του Δοκού". Την ίδια χρονιά, είπε ο Ν. Τσούχλος, το Ινστιτούτο εξέδωσε τα 2 πρώτα τεύχη του περιο-

σης της Εξελεγκτικής Επιτροπής ψήφισε ομόφωνα τον απολογισμό και τον ισολογισμό του 1989, καθώς και την απαλλαγή του Δ.Σ. από κάθε ευθύνη διαχείρισεως για την χρονιά αυτή.

Ακολούθησε ανακοίνωση του προγραμματισμού για το 1990 από τον πρόεδρο και τον γενικό γραμματέα του απερχομένου Δ.Σ., στον οποίο περιλαμβάνεται η συνέχιση της έρευνας στο Δοκό, η εκτέλεση αυτοψίας στο ναυάγιο του ακρωτηρίου Ιρίων στο Τολό, η έκδοση των επομένων τευχών του περιοδικού *ΕΝΑΛΙΑ*, καθώς και η έκδοση ενός ετήσιου τεύχους του περιοδικού *ΕΝΑΛΙΑ* στα αγγλικά (*Annual*). Στη συνέχεια, ο πρόεδρος αναφέρθηκε στο πρόβλημα της στέγης του Ινστιτούτου και είπε, ότι μέσα στο 1990 πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες προς το ΥΠ.ΠΟ. ώστε να λυθεί το πρόβλημα της στέγασης του Ινστιτούτου. Στη συνέχεια, ο γενικός γραμματέας Γιάννης Βήχος ανακοίνωσε, ότι μέσα στο 1990 πρέπει να γίνει περισσότερο συστηματική η μηχανογράφηση σε διάφορα Τμήματα του Ινστιτούτου, όπως στο Λογιστικό, στο Μητρώο, στη Βιβλιοθήκη και στο Τμήμα Εκδόσεων.

Τέλος, ο πρόεδρος του Δ.Σ. διάβασε τον Προϋπολογισμό για το 1990 και η Συνέλευση ψήφισε ομόφωνα τον προγραμματισμό και τον προϋπολογισμό για το 1990.

ΑΡΧΑΙΡΕΣΙΕΣ

Στη συνέχεια το απερχόμενο Δ.Σ. αποχώρησε από την έδρα και η Συνέλευση εξέλεξε τριμελή Εφορευτική Επιτροπή, αποτελούμενη από τους Αχιλλέα Λαγοπάτη, πρόεδρο, Αριστοτέλη Παπαδάκη και Βάσω Κυριακοπούλου, ψηφοδέκτες. Η Εφορευτική Επιτροπή προχώρησε στη διενέργεια των αρχαιρεσιών για την εκλογή του νέου Δ.Σ. και της Εξελεγκτικής Επιτροπής.

Τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών, ύστερα από την καταμέτρηση των ψήφων και σύμφωνα με το πρακτικό της Εφορευτικής Επιτροπής είναι τα εξής:

Ταμιακώς εντάξει:	49
Παρόντες:	47
Ψήφισαν:	44
Έγκυρα:	44

Έλαβαν για την εκλογή στο Δ.Σ.:

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΑΠΟ
1.1.89 ΜΕΧΡΙ 31.12.89

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ-ΕΞΟΔΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΤΟΣ 1990

ΕΣΟΔΑ	
1. Υπόλοιπο ταμείου 88:	251.537.-
2. Χορηγίες:	8.685.000.-
3. Συνδρομές-Εγγραφές:	348.000.-
4. ΕΝΑΛΙΑ. Πωλήσεις- συνδρομές:	150.478.-
ΣΥΝΟΛΟ:	9.435.015.-

ΕΣΟΔΑ	
1. Συνδρομές 1990:	800.000.-
2. Καθυστ. συνδρομές:	400.000.-
3. Δωρεές-επιχ/γήσεις:	17.000.000.-
4. Πώληση ΕΝΑΛΙΩΝ :	500.000.-
5. Διαφημίσεις :	100.000.-
6. Υπόλοιπο Ταμείου :	1.984.189.-
ΣΥΝΟΛΟ:	20.748.189.-

ΕΞΟΔΑ	
1. Α και Β τεύχη ΕΝΑΛΙΩΝ:	305.392.-
2. Έρευνα Δοκού:	6.707.578.-
3. ΟΤΕ/ΕΛΤΑ:	35.666.-
4. Διάφορα έξοδα - Δημόσιες Σχέσεις:	348.240.-
5. Αμοιβές:	53.950.-
6. Υπόλοιπο Ταμείου:	1.984.189.-
ΣΥΝΟΛΟ:	9.435.015.-

ΕΞΟΔΑ	
1. Τεύχη ΕΝΑΛΙΩΝ Γ-Δ/89 και 90:	720.000.-
2. ΕΝΑΛΙΑ ANNUAL:	180.000.-
3. Έρευνα Δοκού:	12.000.000.-
4. Υπόλοιπες έρευνες:	600.000.-
5. Εξοπλισμός:	3.200.000.-
6. Έξοδα διοικήσεως:	600.000.-
7. ΟΤΕ/ΕΛΤΑ:	80.000.-
8. Συντήρηση ευρημάτων:	2.000.000.-
9. Γενικά έξοδα:	1.404.189.-
ΣΥΝΟΛΟ:	20.748.189.-

Τα θέματα στην ημερήσια διάταξη ήταν τα παρακάτω:

1. Απολογισμός έργου του έτους 1989.
2. Ισολογισμός έτους 1989.
3. Προγραμματισμός έργου για το 1990.
4. Προϋπολογισμός για το 1990.
5. Ανακοινώσεις Δ.Σ.
6. Αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου και Εξελεγκτικής Επιτροπής.

Τον απολογισμό του έργου του Ινστιτούτου

δικού *ΕΝΑΛΙΑ* και άρχισε με δική του ευθύνη και σε συνεργασία με την 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων την οργάνωση εργαστηρίου συντήρησης των ευρημάτων του Δοκού στο Μουσείο των Σπετσών. Στη συνέχεια ο πρόεδρος του Δ.Σ. ανακοίνωσε τα ονόματα των χορηγών του Ινστιτούτου και η Γενική Συνέλευση ψήφισε ομόφωνα να ανακηρυχθούν όλοι Δωρητές του Ινστιτούτου.

Αμέσως μετά, η ταμίας του απερχομένου Δ.Σ. ανακοίνωσε τον ισολογισμό του 1989. Η Συνέλευση μετά από την ανάγνωση της έκθε-

1. Νίκος Τσούχλος	:	42
2. Γιάννης Βήχος	:	38
3. Φαίδων Αντωνόπουλος	:	36
4. Ειρήνη Αντωνοπούλου	:	28
5. Γιάννος Λώλος	:	28
6. Γιάννης Μπαλτσαβιάς	:	22
7. Edward Moore	:	21
8. Ηλίας Σπονδύλης	:	18
9. Βασίλης Κονιόρδος	:	13
10. Κομνηνός Διαμαντάρας	:	11

Από τους παραπάνω, οι επτά πρώτοι εκλέγονται τακτικά μέλη του Δ.Σ. και επόμενοι τρεις αναπληρωματικά μέλη του Δ.Σ.

Έλαβαν για την εκλογή στην Εξελεγκτική Επιτροπή:

1. Χαράλαμπος Πέννας	:	30
2. Γιώργος Μασσέλος	:	26
3. Χάρης Τζάλας	:	24
4. Χρήστος Πετρόπουλος	:	22

Από τους παραπάνω οι τρεις πρώτοι εκλέγονται μέλη της Εξελεγκτικής Επιτροπής.

Μετά τη λήξη της Γενικής Συνέλευσης το νέο Διοικητικό Συμβούλιο συνεδρίασε και συνήλθε σε σώμα με την εκλογή των μελών του στα διάφορα αξιώματα.

ΤΟ ΝΕΟ Δ.Σ. ΤΟΥ Ι.Ε.Ν.Α.Ε.

Πρόεδρος	:	Νίκος Τσούχλος
Αντιπρόεδρος	:	Φαίδων Αντωνόπουλος
Γεν. Γραμματέας	:	Γιάννης Βήχος
Ταμίας	:	Ειρήνη Αντωνοπούλου
Ειδ. Γραμματέας	:	Γιάννος Λώλος
Σύμβουλοι	:	
επί τεχνικών θεμάτων	:	Γιάννης Μπαλτσαβιάς
επί οικονομικών θεμάτων	:	Edward Moore

ΝΙΚΟΣ ΤΣΟΥΧΛΟΣ: ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ Δ.Σ.
Γεννήθηκε το 1930.
Ιδρυτής του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών.
Τεχνικός διευθυντής της έρευνας του Δοκού, εκδότης του περιοδικού "ΕΝΑΛΙΑ".
Σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Επαγγελματικά ασχολείται με τη φωτογραφία και τη διεύθυνση παραγωγής σε ελληνικές και ξένες κινηματογραφικές παραγωγές.
Από το 1960 ασχολείται με τη μελέτη της κατασκευής του ξύλινου ελληνικού παραδοσιακού πλοίου. Από τους πρωτοπόρους της υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα, οργάνωσε και συμμετείχε σε πολλές ενάλιες αρχαιολογικές έρευνες από το 1970.

ΦΑΙΔΩΝ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ:
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ Δ.Σ.
Γεννήθηκε το 1944.
Σπούδασε Ιστορία και Γλωσσολογία στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυττού (B.A. History, M.A. TEFL).
Διευθυντής καταδύσεων στην έρευνα του Δοκού. Από το 1969 κατέχει δίπλωμα εκπαιδευτή της CMAS, ενώ διετέλεσε επικεφαλής του τμήματος καταδύσεων του Αμερικανικού Πανεπιστημίου της Βηρυττού. Ειδικός σε βιολογικές και αρχαιολογικές καταδύσεις, με εμπειρία σε νυκτερινές και βαθιές καταδύσεις, μικτά αέρια και σπηλαιοκατάδυση.
Επαγγελματικά ασχολείται με την παραγωγή κρασιού και με επιχειρήσεις.
Ως εκπαιδευτής καταδύσεων, πήρε από το 1976 μέρος σε όλες τις υποβρύχιες έρευνες του Ι.Ε.Ν.Α.Ε.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΗΧΟΣ:
ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΟΥ Δ.Σ.
Γεννήθηκε το 1959.
Είναι Διδάκτωρ Ναυτικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Aix-en-Provence.
Επιστημονικός υποδιευθυντής της έρευνας του Δοκού, διευθυντής του περιοδικού "ΕΝΑΛΙΑ", μέλος του Δ.Σ. της Ελληνικής Επιτροπής Ναυτικής Ιστορίας, μέλος της Society of Nautical Research, τ. αντιπρόεδρος του Ελληνικού Ινστιτούτου Προστασίας Ναυτικής Παράδοσης, τ. συνεργάτης του Πολεμικού Μουσείου.
Έχει λάβει μέρος σε χερσαίες και υποβρύχιες ανασκαφές στη Γαλλία και την Ελλάδα. Ειδίκευμένος στη μελέτη της αρχαίας και παραδοσιακής ναυπηγικής. Έλαβε μέρος ως επιστημονικός υπεύθυνος στα ταξίδια πειραματικής αρχαιολογίας του "Κυρήνεια II" και της Αθηναϊκής Τριηρός.
Άρθρα και μελέτες του έχουν δημοσιευθεί

σε πολλά ελληνικά και ξένα περιοδικά και εκδόσεις, ενώ έχει συμμετάσχει στην οργάνωση επιστημονικών συνεδρίων και εκθέσεων.

ΕΙΡΗΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ:
ΤΑΜΙΑΣ ΤΟΥ Δ.Σ.
Γεννήθηκε το 1948.
Σπούδασε Ιστορία και Πολιτικές Επιστήμες στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυττού (B.A. History and Political Sciences).
Έμπειρη αυτοδύτρια. Πήρε μέρος σε πολλές υποβρύχιες έρευνες του Ι.Ε.Ν.Α.Ε. (Μέντωρ, Χαλκιδική, Δοκό, κ.λ.π.).
Επαγγελματικά ασχολείται με τον τουρισμό.

ΓΙΑΝΝΟΣ Γ. ΛΩΛΟΣ:
ΕΙΔΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΟΥ Δ.Σ.
Γεννήθηκε το 1953.
Διδάκτωρ αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, Εταίρος της Αρχαιολογικής Εταιρείας, Καθηγητής της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στη Σχολή Ξεναγών Αθηνών, Ειδικός συνεργάτης του Πολεμικού Μουσείου.
Έχει συμμετάσχει σε ανασκαφές στο Ακρωτήρι Θήρας, στη Μεσσηνία (ως τακτικό μέλος ανασκαφών Πύλου), στη Σαλαμίνα και στο Δοκό. Στις επιστημονικές δημοσιεύσεις του περιλαμβάνεται το έργο: *The Late Helladic I Pottery of Southwestern Peloponnesos and its Local Characteristics*, 2 τόμοι, Göteborg, 1987.

ΓΙΑΝΗΣ ΜΠΑΛΤΣΑΒΙΑΣ:
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΤΟΥ Δ.Σ. επί τεχνικών θεμάτων
Γεννήθηκε το 1952.
Είναι πτυχιούχος Αρχιτέκτων-Μηχανικός του Πανεπιστημίου της Φλωρεντίας.
Μέλος του Ι.Ε.Ν.Α.Ε. από το 1975.
Έχει λάβει μέρος σε πολλές υποβρύχιες έρευνες (ναυαγία νήσου Πατρόκλου, ναυαγίο Μέντορα, Πάρο, κ.ά).
Ξένες γλώσσες, Αγγλικά, Ιταλικά.

EDWARD MOORE:
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΤΟΥ Δ.Σ. επί οικονομικών θεμάτων.
Γεννήθηκε το 1947.
Διευθύνων Σύμβουλος σε ναυτιλιακή εταιρεία. Επί σειρά ετών διαχειρίζεται ασφαλιστικές εταιρείες στην Ανατολική Μεσόγειο.
Άρχισε να καταδύεται στην Κύπρο με τον Ανδρέα Καρίολου. Είναι μέλος του Ι.Ε.Ν.Α.Ε. από το 1981 και πήρε μέρος στην έρευνες του Μέντορα, του Αυλέμονα, των Κυθρήων και του Δοκού.
Συμμετέχει σε οργανωτικούς και διοικητικούς τομείς του Ινστιτούτου.

I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ

ΝΑΥΑΓΙΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ

του Χαράλαμπου Πέννα

- αρχαιολόγου -

...η θάλασσα

πράσινη και χωρίς αναλαμπή, το σπήθος σκοτωμένου παγονιού
μας δέχτηκε όπως ο καιρός χωρίς κανένα χάρμα

(Γ. Σεφέρης, Ο βασιλιάς της Ασίνης, Ποιήματα Αθήνα 1967, σ. 189)

Επισήμανση - πρώτη υποβρύχια αναγνώριση

Την ύπαρξη του ναυαγίου πληροφορήθηκε για πρώτη φορά στα 1961-62 ο Νίκος Τσούχλος. Τον Μάη του 1974 οι κ.κ. Χαράλαμπος Κριτζάς, Νίκος Τσούχλος και Peter Throckmorton καταδύθηκαν στην περιοχή του ναυαγίου και κινηματογράφησαν το βυθό στα πλαίσια ενός προγράμματος του Bruno Vailati με θέμα "Men of the Sea". Επισημάνθηκαν τρία πιθάκια πακτωμένα στην άμμο σε βάθος περίπου 23 μέτρων και μία πέτρινη τριγωνική με 3 οπές άγκυρα στα ρηγά, σε βάθος 6 έως 7 μέτρα.

Υποβρύχια αναγνωριστική έρευνα 1990

Το 1990 αποφασίστηκε να διεξαχθεί από το I.EN.A.E. υποβρύχια αναγνωριστική έρευνα με κύριο στόχο τον εντοπισμό του ναυαγίου, την έκτασή του, την ταύτιση ευρημάτων που είχαν επισημανθεί πριν 16 χρόνια, τη φωτογράφιση της θέσης του ναυαγίου, καθώς και των χαρακτηριστικών κεραμεικών ή άλλων ευρημάτων *in situ*.

Στις 10/6/90 ξεκινήσαμε από το Τολό με το καϊκι του ψαρά κ. Παναγιώτη Λαμπρινάκη (ΙΩ-ANNA 187) και ύστερα από 1 ώρα και 15 λεπτά φτάσαμε στο ακρωτήριο των Ιριών, στη δυτική πλευρά του, λίγα μέτρα βόρεια από τον κάβο του ακρωτηρίου.

Επρόκειτο για επιχείρηση μίας μέρας κατά τη διάρκεια της οποίας έγιναν τέσσερις καταδύσεις. Επικεφαλής των δυτών και υπεύθυνος ως προς το καταδυτικό μέρος ο Φαίδων Αντωνόπουλος ο οποίος συνδυάζει πείρα, εξειδικευμένες γνώσεις, πειθαρχία και ταυτόχρονα μια καλή και ευχάριστη επαφή με τους δύτες.

Η α' ομάδα με τον πρόεδρο του I.EN.A.E. Νίκο

Τσούχλο και τον Ιταλό φυσικό και δύτη Gianluigi Sacco, ύστερα από 25 ακριβώς λεπτά κατάδυσης εντόπισε ένα πιθάρι όπου και τοποθέτησε μια σηματοδύρα.

Η β' ομάδα με τον Φαίδωνα Αντωνόπουλο και το διευθυντή της έρευνας αρχαιολόγο Χαράλαμπο Πέννα αναδύθηκε πολύ σύντομα, λόγω μη εξοικείωσης του τελευταίου με τις καταδύσεις τα τελευταία 11 χρόνια.

Η γ' ομάδα με τον εκπρόσωπο της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων αρχαιολόγο Ηλία Σπανδύλη και τον Γιάννη Βήχο αρχαιολόγο του I.EN.A.E., ασχολήθηκε με τη φωτογράφιση και σχεδίαση των αντικειμένων.

Τέλος η δ' ομάδα με τον Φαίδωνα Αντωνόπουλο και τον αρχαιολόγο Mensun Bound του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, κατόπτευσαν το ναυάγιο και πήραν γενικές, κυρίως, διαστάσεις του.

Την ίδια μέρα, λίγο πριν από την επιστροφή στην Αθήνα, τα μέλη των ομάδων συζητώντας πάνω στο χάρτη και στις ενδεικτικές σχεδιάσεις των αβάκων τους, αντάλλαξαν απόψεις, παρατηρήσεις, εντυπώσεις, υποθέσεις και έκαναν κυρίως έλεγχο των μετρήσεών τους. Το αποτέλεσμα αυτών των συζητήσεων που δείχνει μία πρώτη προσπάθεια για τη σχεδιαστική απεικόνιση του ναυαγίου, αποδίδεται στο σκαρίφημα κάτωφης (Εικ. 1).

Διαπιστώθηκαν πίθοι (Εικ. 2), αμφορείς (Εικ. 3) και τμήματα από το σώμα μεγάλων αγγείων που εκθίνονται σε μήκος περίπου 30 μέτρων και βάθος από 17 μέχρι 25 περίπου μέτρα. Η τυπολογία των αγγείων, δηλαδή τα σχήματα, η θέση των λαβών στους πίθους και τους αμφορείς, η διαμόρφωση του λαϊμού και του χείλους, είναι δυνατό να χρονολογήσουν τα αγγεία αυτά πιθανότατα στη Γεωμετρική Εποχή. Δεν χρησιμοποιήθηκαν sub bottom profilers ούτε έγινε φωτομωσαϊκό.

Ο βυθός είναι βραχώδης με άμμο κατά τόπους και η ορατότητα μέτρια. Η ύπαρξη ποσοτήτων άμμου μεταξύ των βράχων και των αβαθών θα μπορούσε να εξηγηθεί από μετακινήσεις της άμμου που οφείλονται σε θαλασσοταραχή και τυχόν θαλάσσια ρεύματα. Είναι χαρακτηριστικό, ότι τα μέλη της β' ομάδας καταδύθηκαν δύο φορές, γιατί τουλάχιστον επαναφαιακά, προσπαθώντας να καταδυθούν απομακρύνονταν προς τα βόρεια από το σημείο της σηματοδύρας, λόγω σχετικά ισχυρού επιφανειακού ρεύματος, με συνθήκες σχεδόν άπνοιας.

Επίσης η θέση του ναυαγίου, καθώς εκτείνεται από Β προς Ν στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου Ιρία, είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένη στο δυτικό και νοτιοδυτικό άνεμο. Τα κύματα προσκρούοντας στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου Ιρία, επιστρέφουν στο νησί Υψηλή και επανέρχονται στο ακρωτήριο, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η ένταση της τρικυμίας. Κατά την άποψη του ψαρά κ. Π. Λαμπρινάκη, αν το δελτίο καιρού με δυτικό άνεμο δίνει 7 μπωφόρ στην περιοχή, στο συγκεκριμένο στενό μεταξύ του νησιού Υψηλή και του ακρωτηρίου δημιουργείται θαλασσοταραχή, που υπολογίζεται μέχρι 10 μπωφόρ.

Σε μία μελλοντική συστηματική έρευνα θα πρέπει να προσεχθεί το γεγονός, ότι το συγκεκριμένο σημείο του ναυαγίου δεν είναι προσπελάσιμο με αυτοκίνητο από τη στεριά. Ο πλησιέστερος δρόμος σταματάει στο τέλος της παραλίας των Ιριών προς τα νότια, όπως φαίνεται στο χάρτη.

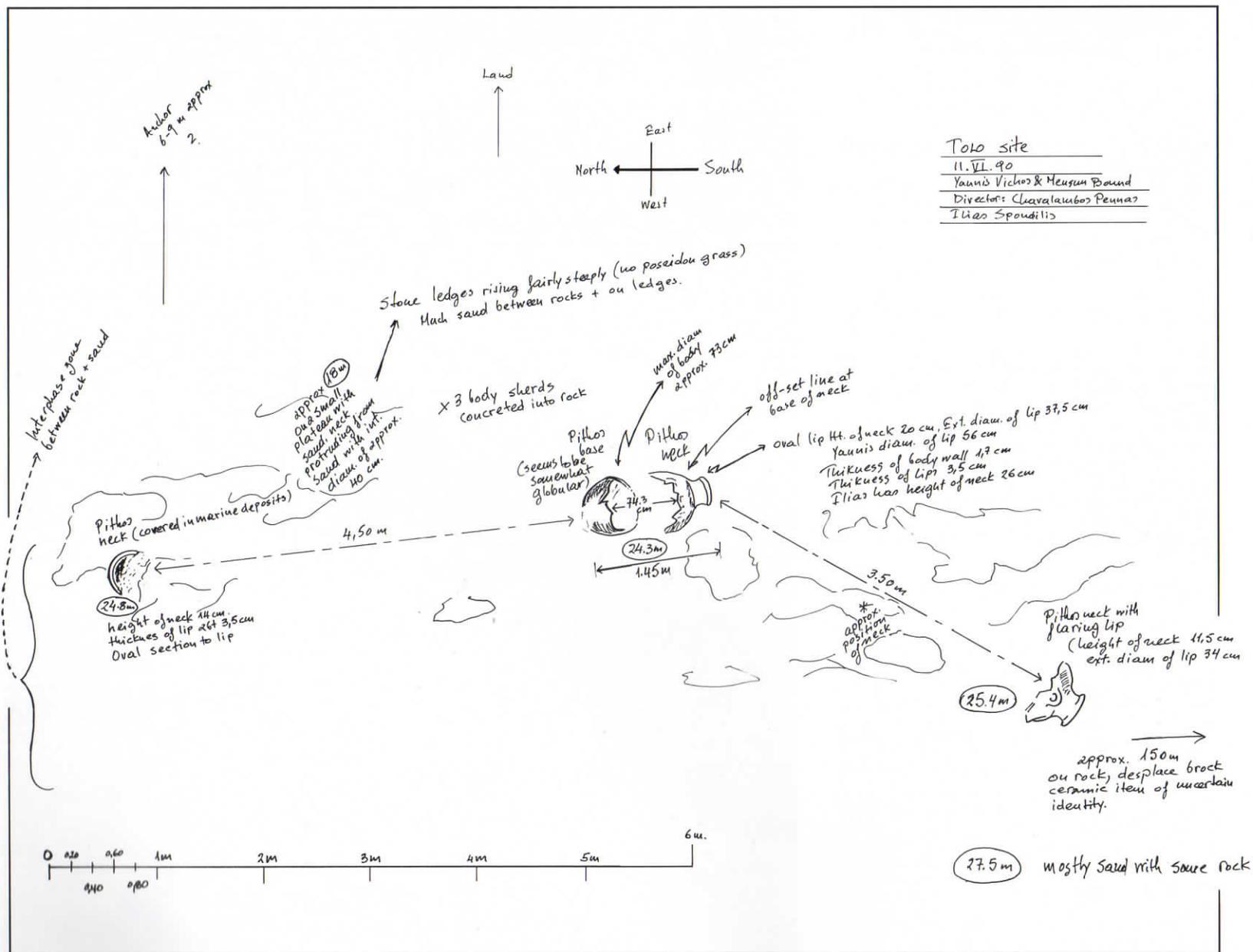
Ιδιαίτερα υπολογισμός είναι ο παράγοντας ενδεχόμενης θαλασσοταραχής που απαιτεί ειδική τεχνική υποστήριξη, τόσο στη θέση του ναυαγίου, όσο και στον πλησιέστερο σχετικά υπήνεμο κόλπο, όπου θα χρειαστεί να εγκατασταθεί καλά συγκροτημένος επικουρικός σταθμός για άμεση τεχνική και καταδυτική υποστήριξη.

Το Ινστιτούτο επαφίεται στην ικανότητα ευρεσιτεχνίας των μελών του που απέδειξαν τον περασμένο χρόνο στην έρευνα του Δοκού τις πολυποικίλες δυνατότητες εξομάλυνσης δυσκολιών και εξεύρεσης λύσεων σε σύνθετα προβλήματα. Παρόμοιες δυσκολίες φαίνεται να αποτελούν για το Ινστιτούτο πρόκληση για επίλυση προβλημάτων, άμεσα και αποτελεσματικά.

Συμπεραίνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην επιχείρηση αυτή που διήρκεσε μία ημέρα, έγιναν συνολικά τέσσερις καταδύσεις, εντοπίστηκε το ναυάγιο στο ακρωτήριο Ιρία του Αργολικού κόλπου, προσδιορίστηκε η έκτασή του, ταυτίστηκαν ευρήματα που επισημάνθηκαν πριν από 16 χρόνια, έγινε φωτογράφιση της θέσης του ναυαγίου, καθώς και χαρακτηριστικού κεραμολογικού υλικού *in situ* και αποτυπώθηκαν, σε ένα γενικό σκαρίφημα κάτωφης, τα ευρήματα που εντοπίστηκαν στο βυθό.

Καταλήγοντας, πιστεύουμε πως επειδή τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι ορατά και βρίσκονται μέσα στον πολυσύχναστο Αργολικό κόλπο, απαιτείται να προγραμματιστεί στο

I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ

Σκαρίφημα κάτοψης του χώρου του ναυαγίου του ακρωτηρίου Ιρίων με τις θέσεις χαρακτηριστικών ορατών ευρημάτων. (Σχ. Mensun Bound).

I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ - I.EN.A.E. ΕΡΕΥΝΑ

άμεσο μέλλον δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα 10 ημερών με πλήρες συνεργείο καταδύσεων για τις εξής εργασίες:

- α. Πλήρης εντοπισμός της έκτασης του ναυαγίου, οριοθέτηση και αποτύπωσή του.
- β. Φωτομωσαϊκό του χώρου και επί μέρους φωτογραφικέςεργασίες.
- γ. Ανέλκυση χαρακτηριστικών ευρημάτων για τη μελέτη και χρονολόγηση του ναυαγίου.

Τα πιο πάνω στοιχεία κρίνονται απαραίτητα για την ενδεχόμενη μελλοντική συστηματική ανασκαφική έρευνα του ναυαγίου στα Ίρια.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Αρχαιολογικά και λογοτεχνικά κατά τη διάρκεια της έρευνας, ο βασιλιάς της Ασίνης, που κυριαρχεί στην περιοχή, δεν μας άφηνε ήσυχους, καθώς ο Νίκος Τσούχλος φρόντιζε κάθε τόσο να μας τον θυμίζει. Το ποίημα του Σεφέρη ανταποκρινόταν στην περίπτωση, την εποχή, τις συνθήκες δουλειάς και τη διάθεσή μας. Ωστόσο, αυτό που ιδιαίτερα μέσα μας ταυτίστηκε με την περιγραφή του χώρου όπου βρίσκεται το ναυάγιο, είναι οι παρακάτω στίχοι του ποιητή:

*Οι φλέβες του βράχου κατέβαιναν από ψηλά
στριμμένα κλήματα πολύκλινα ζωντανεύον-
τας
στ' άγγιγμα του νερού, καθώς το μάτι ακολου-
θώντας τις
πάλευε να ξεφύγει το κουραστικό λίκνισμα
χάνοντας δύναμη ολοένα.*

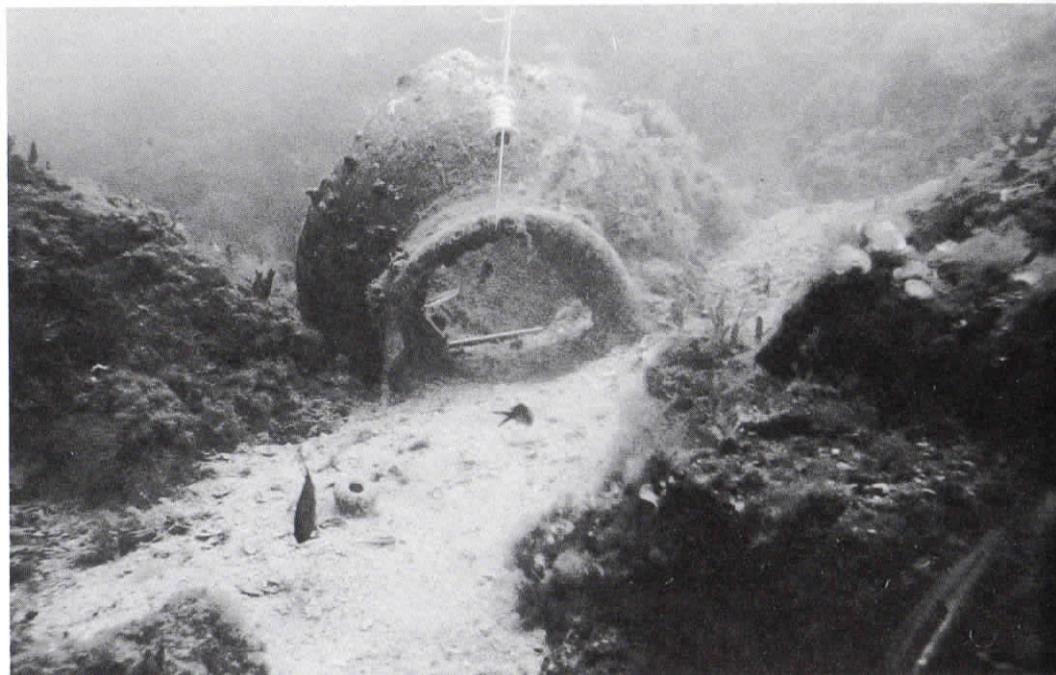
(Γ. Σεφέρης, Ο βασιλιάς της Ασίνης, *Ποιήματα*, Αθήνα 1967, σ. 189).

Εικ. 2.

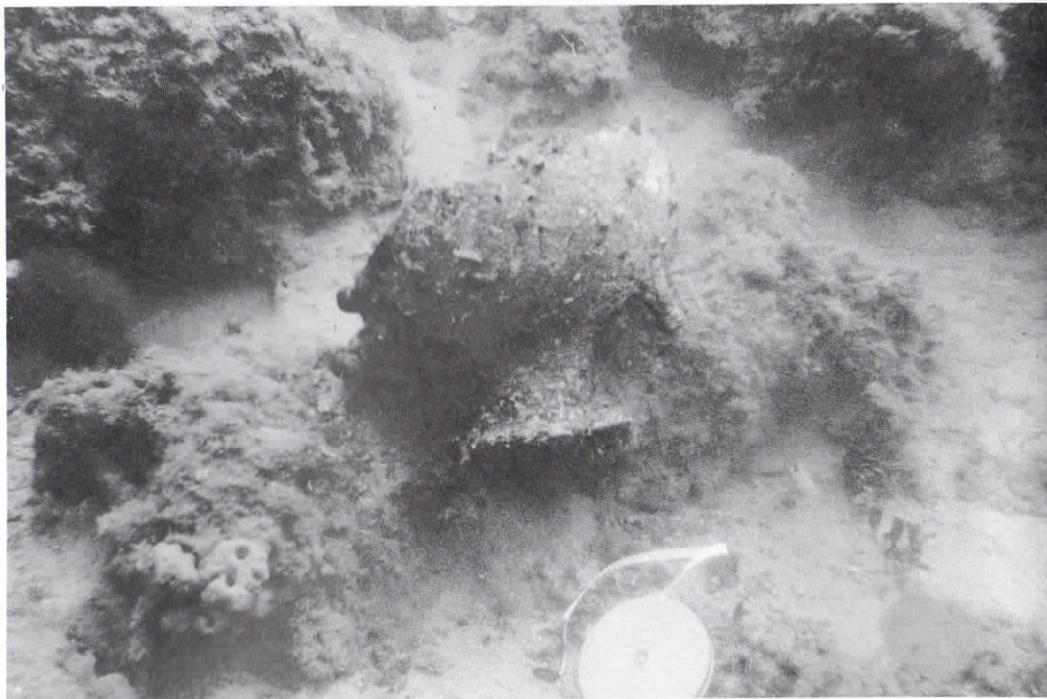
Ανώτερο τμήμα και λαιμός μεγάλου πίθου από το χώρο του ναυαγίου Ιρίων.

Εικ. 3.

Ανώτερο τμήμα κοιλίας και λαιμού αμφορέα με οριζόντια κυλινδρική λαβή. Από το χώρο του ναυαγίου Ιρίων.

Φωτ. Γ. Βήχος

Φωτ. Γ. Βήχος

Η ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΥΒΟΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΠΑΡΑΛΙΑΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

της Έφης Σαπουνά-Σακελλαράκη
- Εφόρου Αρχαιοτήτων -

Φωτ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

Εικ. 1. Μάνικα. Γενική Άποψη.

Η Εύβοια είναι από τα νησιά που βρίσκονται πολύ κοντά στην Αττική και τη Βοιωτία, αλλά ήταν μέχρι πριν λίγα χρόνια πρακτικά ανεξερεύνητη.

Τα προϊστορικά της λείψανα είχαν επισημανθεί ήδη από τις αρχές του αιώνα με τις έρευνες του Γ. Παπαβασιλείου και στη δεκαετία του 1960 από τις επιφανειακές έρευνες της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής.

Στη δεκαετία του 1980 όμως, η προϊστορική έρευνα στο νησί πήρε ένα πιο συστηματικό χαρακτήρα, έτσι που η γνώση μας για την προϊστορία της έφθασε μέχρι τους Παλαιολι-

θικούς χρόνους (περιοχή Νέας Αρτάκης στην κεντρική Εύβοια, Ροβιές στη βόρεια), σε περιοχές που ευνοούνται από τη γεωγραφική θέση, που είναι συνήθως παραλιακή με πλούσια ενδοχώρα.

Μόνιμες εγκαταστάσεις δημιουργούνται όμως στη Νεολιθική περίοδο, όπου η οικονομία διανύει ένα νέο στάδιο, με την οργάνωση της κτηνοτροφίας, της γεωργίας και της αλιείας. Οι οικισμοί βρίσκονται στις εύφορες πεδιάδες δίπλα σε ποτάμια ή κοντά στη θάλασσα. Τα σπήλαια είναι ο συνηθής τόπος κατοικίας όπως π.χ. το Κοιλωσι Καρυστίας. Οι σημαντικοί όμως οικισμοί οργανώνονται κυρίως στις

πεδιάδες όπως π.χ. η Βάρκα των Ψαχνών.

Πολύ σημαντικότερη είναι η Πρώμη Εποχή του Χαλκού στην Εύβοια (μεταξύ 3000-2000 π.Χ. περίπου). Οι θέσεις όπου έχουν εντοπισθεί οικισμοί αυξάνονται. Γύρω από την περιοχή της Χαλκίδας σημαντικές θέσεις είναι το Σπήλαιο του Κούρου, η μεσογειακή θέση της Μακρυκάπας, η Ξηρόπολη Λευκαντί στη δυτική παραλία, ενώ λίγο νοτιότερα στην περιοχή της Ερέτριας, η Μαγούλα και η Αμάρυθος αποτελούν σημαντικά κέντρα.

Στην περιοχή Αλιβερίου Αυλωναρίου, Οξυλίθου, στη κεντρική Εύβοια, καθώς και στην περιοχή Δύστου στη νότια Εύβοια, έχουν εντοπισθεί λείψανα σημαντικών οικισμών της Π.Ε. περιόδου. Στη βόρεια Εύβοια, στην περιοχή Ιστιαίας-Ωρεών και κοντά στον ποταμό Ξηριά υπάρχει κάμπος μέσα στον οποίο υψώνεται ο λόφος Διβούνι, όπου εντοπίστηκαν λείψανα Π.Ε. οικισμού. Η Λιχάδα Αιδηψού και τα Γιάλτρα είναι δύο άλλες Π.Ε. παραθαλάσσιες εγκαταστάσεις στη βόρεια Εύβοια. Τελευταία βρέθηκαν περισσότερα λείψανα στο Κουμπί Αιδηψού. Στην ανατολική ακτή του νησιού, στην περιοχή της αρχαίας Κηρίνου, υπάρχουν λείψανα οικισμών, όπως και στην περιοχή της Αγίας Άννας. Στη δυτική ακτή της βόρειας Εύβοιας, όπου αποκαλύφθηκαν και παλαιότερα Παλαιολιθικά λείψανα στην περιοχή των Ροβιών (προφ. Ηλίας, Πύργος), έχουν εντοπισθεί Π.Ε. λείψανα, ενώ στην περιοχή της Λίμνης ο οικισμός Καστριά.

Οι ακτές της νότιας Εύβοιας έχουν και αυτές σημαντικά λείψανα εγκαταστάσεων. Τα Στύρα, στη δυτική ακτή, έδωσαν στις αρχές του αιώνα κυκλαδικά ειδώλια, ενώ η Μουρτερή στην ανατολική ακτή, κοντά στην Κύμη, έδωσε έναν αξιόλογο Π.Ε. οικισμό σε επίκαιρη θέση, κοντά στον ποταμό Χόνδρο.

Θα μπορούσε κανείς να απαριθμήσει πολλές άλλες θέσεις. Ενδεικτικά όμως δίνεται εδώ η διασπορά των Π.Ε. οικισμών σε όλη την Εύβοια και ιδιαίτερα στις ακτές, γεγονός που αποδεικνύει τη σωστή οικιστική κατανομή σε όλη την έκταση των ακτών και του μεσογειακού χώρου.

Από τους πιο ενδιαφέροντες οικισμούς, είναι αυτός της Μάνικας (Εικ.1) που βρίσκεται πολύ κοντά στη Χαλκίδα, στο δρόμο Χαλκίδας-Ψαχνών. Αρχικά είχε ανασκαφεί, στις αρχές του αιώνα, ένα τμήμα του νεκροταφείου από τον γυμνασιάρχη Γ. Παπαβασιλείου και στη δεκαετία του 1950 τμήμα του οικισμού από τον Δ. Θεοχάρη. Πλήθος σωστι-

Πηλ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

Εικ. 2

Εικ. 2.
Μάνικα. Τμήμα του οικισμού.

Εικ. 3.
Μάνικα. Γενική άποψη του νεκροταφείου.

κών ανασκαφών έγιναν από τότε μέχρι σήμερα, οπότε η υπογράφοσα με συνεργείο επισημόνων άρχισε τη συστηματική στρωματογραφική έρευνα με απροσδόκητα αποτελέσματα.

Ανασκάφηκε ένα μεγάλο τμήμα του οικισμού (Εικ. 2), ώστε να μπορεί να συγκριθεί πια με αυτούς της Εύτρησης ή της Λέρνας και των Ακοβίτικων Μεσσηνίας ή πολυεδομικό σχέδιο και χώρους εργαστηριακούς. Η κατασκευή των κτηρίων είναι πολύ καλή, τα κτήρια ήταν σε πολλές περιπτώσεις δώροφα με βεράντες, λιθόστρωτες αυλές, χώρους για προπαρασκευαστική χρήση ή θρησκευτική, μια και βρίσκονται ειδώλια ζώων και άλλα σκεύη που θεωρούνται λατρευτικά. Τα κτήρια είναι κυρίως ορθογώνια, αλλά μερικά είναι αψιδωτά, ιδιαίτερα της τελευταίας φάσης.

Το νεκροταφείο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον για τη σπανιότητα του τύπου των τάφων που περιέχει και εξαιρετικά εκτεταμένο (Εικ. 3). Οι τάφοι είναι θαλαμωτοί σκαλισμένοι στο βράχο, με δρόμο. Το σχήμα των τάφων της Μάνικας έχει προβληματίσει τους ερευνητές. Πολλοί το θεώρησαν κυκλαδικής κατασκευής, άλλοι βόρειας, του πολιτισμού Kurgan, δηλ. του λαού που κατέβηκε από το Βορρά στα τέλη της Νεολιθικής περιόδου. Η υπογράφοσα όμως υποστηρίζει, με πολλά επιχειρήματα, ότι είναι Ευβοϊκής καταγωγής και από την Εύβοια διεσπάρη ο τύπος στις Κυκλάδες, στην κυρίως Ελλάδα και την Κρήτη (Αγ. Φωτιά).

Τόσο ο οικισμός, όσο και το νεκροταφείο έδωσαν κινητά ευρήματα εξαιρετικά καλής ποιότητας, που δείχνουν ότι στην περιοχή άνθισε ένας ακμαίος πολιτισμός.

Λείπουν ασφαλώς τα χρυσά ή αργυρά αντικείμενα που βρίσκονται την ίδια εποχή στην Κρήτη ή στις Κυκλάδες ή στην Μακρυκάπα της Εύβοιας.

Η έλλειψη αυτών των ευρημάτων εναρμονίζεται με την εικόνα που υπάρχει στον Ελλαδικό χώρο, του οποίου πολιτιστική προέκταση αποτελεί η Μάνικα. Η εύρεση πολύτιμων αντικειμένων στη Μακρυκάπα δείχνει ίσως ότι στα μεγάλα νησιά τα πιο σημαντικά

Φωτ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

Εικ. 3

Εικ. 4.

Εικ. 5.

Φωτ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

Εικ. 6.

Εικ. 7.

Φωτ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

Εικ. 4.

Πήλινο αγγείο από τη Μάνικα.

Εικ. 5.

Κρατευτής από τη Μάνικα.

Εικ. 6.

Κυκλαδικό οστέινο ειδώλιο.

Εικ. 7.

Λίθινο κυκλαδικό ειδώλιο τύπου F..A..F. (του τύπου με διπλωμένα χέρια).

Εικ. 8.

Χάλκινη τριχολαβίδα από τη Μάνικα.

Φωτ. Αρχείο Εφορείας Χαλκίδας

κέντρα βρισκόνταν στα μεσόγεια. Τι αντιπροσώπευε τότε ο εκτεταμένος οικισμός της Μάνικας που έδωσε τόσο σημαντική κεραμική (Εικ. 4, 5), κυκλαδικά ειδώλια (Εικ. 6, 7), λίγες, αλλά σημαντικές, σφραγίδες και άλλα σκεύη (Εικ. 8);

Όπως είδαμε πιο πάνω, σ'όλες τις ακτές της Εύβοιας, τόσο στις ανατολικές όσο και στις δυτικές, καθώς και στο Νότο και το Βορρά υπάρχουν οικισμοί στις ακτές. Όλοι σχεδόν αυτοί οι οικισμοί έδωσαν τον πολύτιμο για την εποχή οψιανό, που τον χρησιμοποίησαν τόσο στις οικιακές, όσο και στις γεωργικές εργασίες τους.

Στα Στύρα βρέθηκαν τον περασμένο αιώνα

δύο κυκλαδικά ειδώλια, ενώ στη Μάνικα μαζί με τα πολλά κυκλαδικά προϊόντα έχουμε αντικείμενα, που είτε προέρχονται απ' ευθείας, είτε μμούνται ανατολικά αγγεία από την Τροία ή αγγεία από τη Λήμνο, καθώς και πληθώρα κυκλαδικών ευρημάτων. Μόνο στις τελευταίες έρευνες βρέθηκαν έντεκα κυκλαδικά ειδώλια σε ποικιλία τύπων.

Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν τις συνεχείς επαφές με τις Κυκλάδες, την Πελοπόννησο, αλλά και την Ανατολή, ήδη στην 3η π.Χ. χιλιετία. Οι σχέσεις αυτές δεν μπορεί να είχαν άλλο χαρακτήρα από το εμπόριο του οψιανού εκ μέρους των Κυκλάδων και του χρυσού ή αργύρου από την Ανατολή. Η Εύβοια εξάλλου, θα μπορούσε να προμηθεύει γεωργικά προϊόντα σε περιοχές ή εποχές που δεν υπήρχε επάρκεια ή ακόμη το ξύλο των δασών της, πολύτιμο για το "χτίσιμο" των κυκλαδικών πλοίων που διέσχιζαν όχι μόνο το Αιγαίο αλλά και τη Μεσόγειο.

Με τα στοιχεία που υπάρχουν μέχρι σήμερα, το πιο σημαντικό κέντρο εμπορίου πρέπει να ήταν η Μάνικα, χώρος πολυάνθρωπος όπως δείχνουν τα νεκροταφεία, η έκταση του οικισμού και οι πολλαπλές εγκαταστάσεις. Η περιοχή θα μπορούσε να ερευνηθεί σαν σταθμός διαφόρων νησιωτών από τις Κυκλάδες, κυρίως από την Πάρο, τη Σύρο και τη Νάξο, σταθμοί εμπόρων από την Ανατολή, ίσως με πιο μόνιμες εγκαταστάσεις, όπως δείχνουν τα εργαστήρια μαζί με το πλήθος των οψιανών που θα απαιτούσε εργατικά χέρια για την προώθηση των προϊόντων στην Ηπειρωτική Ελλάδα, γεγονός που μας επιτρέπει να φανταστούμε τη Μάνικα σαν ένα από τα πιο πολύβουα λιμάνια της εποχής με τη μεγαλύτερη κίνηση. Ίσως δεν ήταν, όμως, το μοναδικό σε μέγεθος και είναι πιθανόν, ότι η Αμάρυνθος και η Ξηρόπολη ήταν εξίσου σπουδαία κέντρα. Η σκαπάνη θα δείξει στο μέλλον ποιό ήταν το δεύτερο μετά τη Μάνικα, μια και είναι βέβαιο ότι όλες οι παραλιακές θέσεις που αναφέρθηκαν έπαιξαν σημαντικό ρόλο.

Οι δυτικές ακτές και τα λιμάνια της Εύβοιας αποτελούσαν τον τελευταίο σταθμό ενός επίπνου ταξιδιού από την Ανατολή προς την κυρίως Ελλάδα, ενώ η Σκύρος και τα λίγα λιμάνια της ανατολικής και εξαιρετικά απόκρουμνης παραλίας της Εύβοιας ήταν και το μοναδικό καταφύγιο στην "ανεμόεσσα" πλευρά του Αιγαίου.

Βέβαιο είναι, ότι η Εύβοια και ιδιαίτερα η Μάνικα αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα του προϊστορικού Αιγαίου.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΜΦΟΡΕΩΝ

ΟΙ ΚΕΡΚΥΡΑΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ

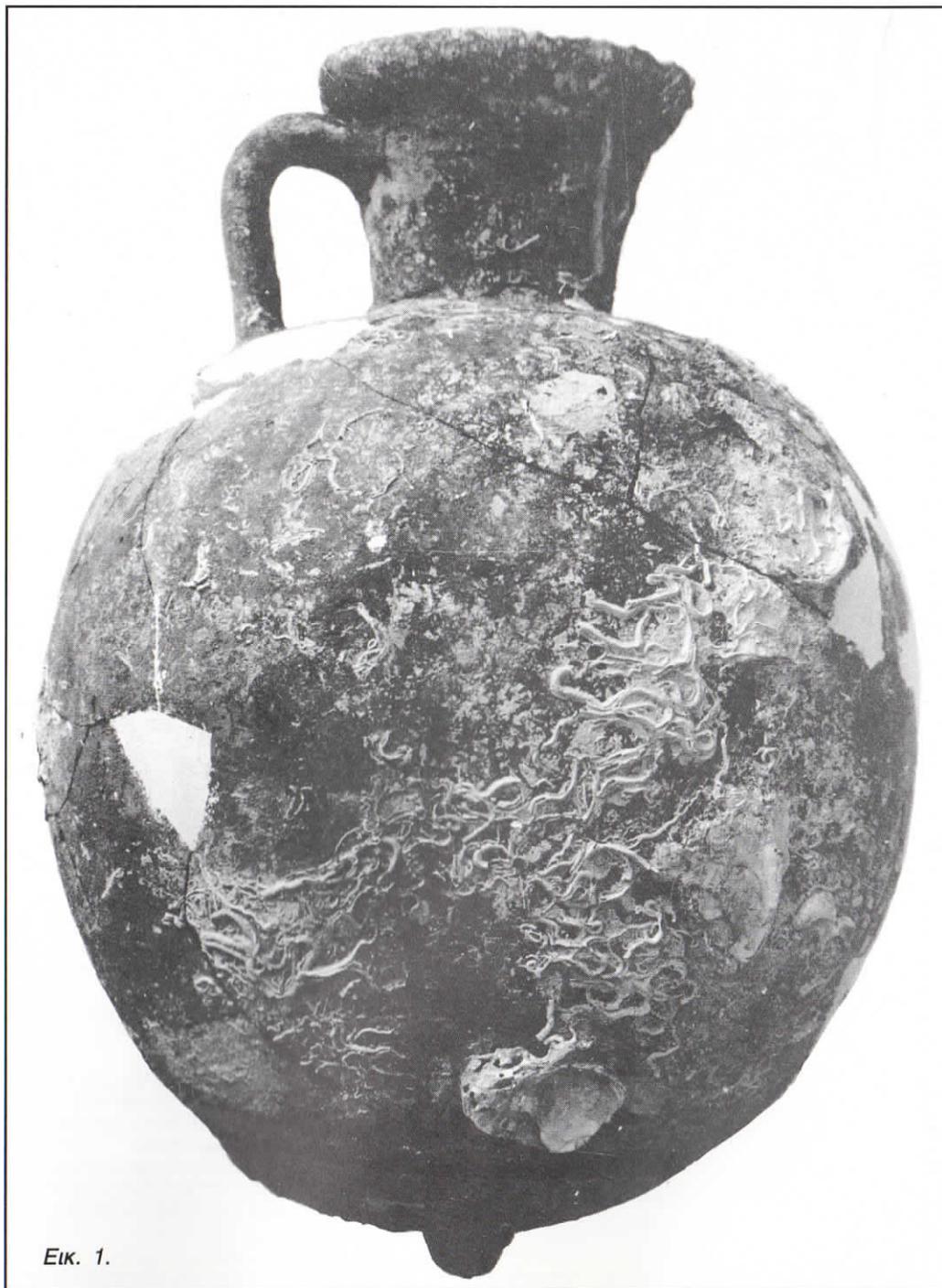
- του Δημήτρη Κουρκουμέλη -

Ανάμεσα στα πιο κοινά και εύχρηστα αγγεία που παρήγαγαν τα αρχαία εργαστήρια της Μεσογείου, οι οξυπύθμενοι αμφορείς, τα αποθηκευτικά αγγεία για κρασί, λάδι και άλλα προϊόντα, αποτελούν τα τελευταία χρόνια ένα σημαντικό πόλο έλξης και μελέτης για τους αρχαιολόγους, τους ερευνητές, τους ανασκαφείς και τους ιστορικούς. Η μελέτη τους έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό και οι αμφορείς κερδίζουν συνεχώς έδαφος στην εκτίμηση των αρχαιολόγων και μάλιστα σε τέτοιο σημείο, ώστε ο όρος *Amphorology*, που αναφέρεται στον ειδικευμένο στους αμφορείς αρχαιολόγο, έχει αρχίσει να εμφανίζεται στο αρχαιολογικό λεξιλόγιο.

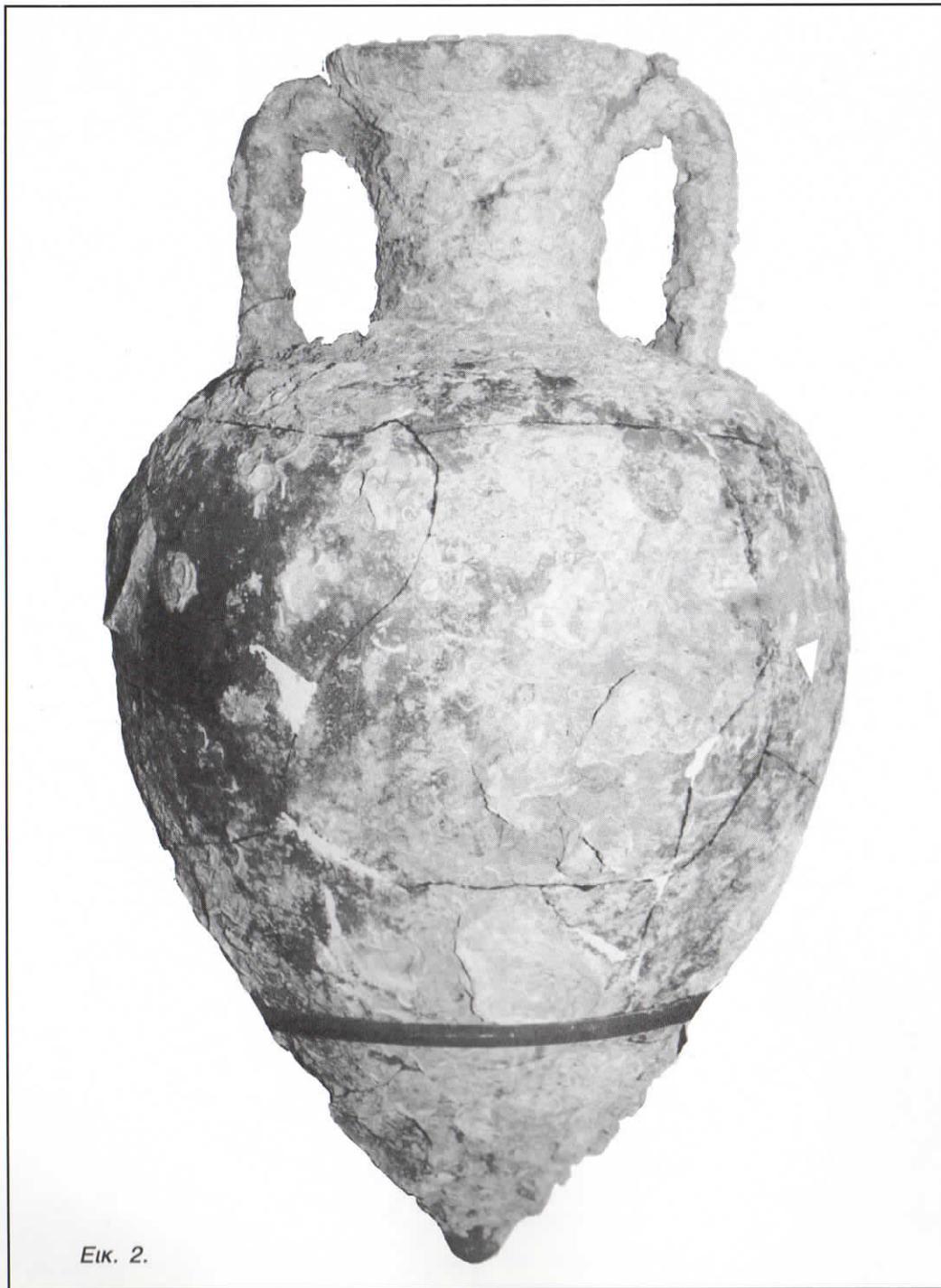
Οι αμφορείς αποτελούσαν ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία για την οικονομία, το εμπόριο και τις επαφές μεταξύ των διαφόρων πόλεων-κρατών και εθνών στην Αρχαιότητα. Είτε βρεθούν στα αμπάρια ενός πλοίου στο βάθος της θάλασσας ή στο χώρο ενός εργαστηρίου παραγωγής, είτε στις αποθήκες ενός σπιτιού ή μιάς έπαυλης, υποδεικνύουν πάντα μιά οικονομική ανάπτυξη, ένα εμπόριο που, μέχρι τα τελευταία χρόνια, οι αρχαιολόγοι περισσότερο το φαντάζονταν, παρά το γνώριζαν...

Και οι μελέτες, οι έρευνες προχώρησαν με τεράστια βήματα τα τελευταία χρόνια. Αναλύσεις χημικές και μαγνητικές, θεωρίες και υποθέσεις δεν παύουν να πλουτίζουν τις γνώσεις μας γύρω από τους οξυπύθμενους αμφορείς και το ρόλο τους στην αρχαία οικονομία. Όμως η πρόοδος αυτή των ερευνών δεν γίνεται ποτέ χωρίς λάθη ή παρεξηγήσεις και είναι πάντα αναγκαία η επιστροφή στα ήδη γνωστά για να διορθωθούν τυχόν σφάλματα και να προσαρμοστούν οι θεωρίες στα νέα δεδομένα.

Τέτοια είναι και η περίπτωση των κερκυραϊκών οξυπύθμενων αμφορέων. Για ένα πολύ μεγάλο διάστημα υπήρχε δυσκολία στην ταύτιση των αμφορέων αυτών, που ήταν ήδη γνωστοί από την Αρχαιότητα χάρις στα ιστορικά και λογοτεχνικά κείμενα, όπως γνωστό ήταν και το εξαιρετικής ποιότητας κρασί που παρήγαγε το νησί¹. Μέχρι σήμερα ήταν δύσκολο να δοθεί σε ένα ορισμένο τύπο αμφορέα η ονομασία "κερκυραϊκός", γιατί δεν

Εικ. 1.

Εικ. 2.

υπήρχαν οι αρχαιολογικές αποδείξεις. Μολονότι ορισμένοι αρχαιολόγοι και ερευνητές έδωσαν κατά καιρούς την ονομασία “κερκυραϊκός αμφορέας” σε έναν τύπο αμφορέα, δεν υπήρξε ποτέ καμμία βεβαιότητα για την αλήθεια αυτής της θεωρίας² και κυρίως έλειπε η εξέλιξη, η χρονολόγηση και η τυπολογία του αμφορέα. Υπήρχε ίσως σ’αυτές τις προσπάθειες, που ήσαν συχνά σπασμωδικές, η ανάγκη να συμπληρωθεί ένα κενό στο μεγάλο κατάλογο των οξειπύθμενων αμφορέων της αρχαίας Ελλάδος, κενό που ήταν ιδιαίτερα αισθητό, όταν έβλεπε κανείς τον μεγάλο αριθμό αρχαίων κειμένων που αναφέρονταν στην παραγωγή κρασιού στην Κέρκυρα και κατά συνέπεια την μεγάλη οικονομική ανάπτυξη του νησιού, κυρίως κατά τους 5ο και 4ο π.Χ. αιώνες.

Μέχρι πρότινος, η σημαντικότερη και πληρέστερη μελέτη σχετικά με τους αμφορείς που συναντώνται συχνά στις ανασκαφές της Κέρκυρας, ήταν η διδακτορική διατριβή της Κας C.G.Koehler³.

Στη μελέτη αυτή γίνεται μνεία σε δύο ξεχωριστούς τύπους οξειπύθμενων αμφορέων που ονομάστηκαν βιαστικά “Corinthian A και Corinthian B Transport Amphoras”. Σήμερα μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα, ότι οι αμφορείς “Corinthian B” δεν έχουν καμμία απολύτως σχέση με την Κόρινθο, η οποία άλλωστε δεν είχε ποτέ παράδοση παραγωγής κρασιού στην Αρχαιότητα, αλλά ότι πρόκειται για τους αμφορείς που παρήγαγαν τα Κερκυραϊκά εργαστήρια για το εμπόριο και τη φύλαξη, εκτός των άλλων, του κερκυραϊκού κρασιού.

Η αρχαιολογική απόδειξη, που επιβεβαιώνει την προέλευση του κερκυραϊκού αμφορέα, προκύπτει από τις ανασκαφές της Η' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων της Κέρκυρας⁴ στη θέση Φιγαρέτο της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας στη χερσόνησο του Κανονιού. Από το 1983 οι ανασκαφές στο χώρο αυτό έφεραν στο φως ένα σημαντικότερο κεραμεικό εργαστήριο. Σε μία έκταση 650 μ² που έχει ανασκαφεί μέχρι σήμερα (η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα) βρέθηκαν κτίρια, κεραμεικοί κλίβανοι, πηγάδια που για τουλάχιστον δυόμισι αιώνες χρησιμοποιούνταν, εκτός των άλλων, και στην παραγωγή αμφορέων. Από τον 5ο έως και τον 3ο π.Χ. αιώνα, διάστημα ιδιαίτερα μεγάλο για τη λειτουργία ενός εργαστηρίου, πλάσθηκαν πάρα πολλοί αμφορείς, από τα υπολείμματα των οποίων πολλά νέα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν. Τα όστρακα αυτά⁵ έδωσαν, για πρώτη

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΜΦΟΡΕΩΝ

Εικ. 3.

φορά, τη δυνατότητα να μελετηθεί με βεβαιότητα ο τύπος του κερκυραϊκού αμφορέα και η εξέλιξή του σε όλο το διάστημα της λειτουργίας του εργαστηρίου. Η τυπολογία και η χρονολόγηση του τύπου αντιστοιχεί, με μεγάλη προσέγγιση, στη χρονολόγηση και την τυπολογία που παρουσίασε η Κα Koehler για τους αμφορείς "Corinthian B".

Για τους προ του 5ου π.Χ. αιώνα αμφορείς, πολύ λίγα όστρακα βρέθηκαν στις ανασκαφές του εργαστηρίου, όμως η παρουσία τους γίνεται αισθητή στις ανασκαφές του αρχαίου νεκροταφείου της Κέρκυρας, όπου αμφορείς του 6ου π.Χ. αιώνα χρησιμοποιούνται για τις ταφές. Κανένα στρώμα νεώτερο του τέλους του 3ου π.Χ. αιώνα δεν παρουσιάζεται στην ανασκαφή του εργαστηρίου. Όμως αυτό δεν αρκεί για να βεβαιώσει ότι η παραγωγή των αμφορέων σταματά σε αυτήν την περίοδο. Ενδέχεται, μελλοντικές ανασκαφές, σε άλλα σημεία του νησιού, να συμπληρώσουν αυτό το κενό, αν και φαίνεται πιθανό, ότι η παράδοση του νησιού στους Ρωμαίους (229 π.Χ.) συμπίπτει και με το τέλος της μαζικής παραγωγής των αμφορέων. Είναι λοιπόν προτιμότερο να τοποθετηθεί η εξέλιξη του κερκυραϊκού αμφορέα από τον 6ο έως τον 3ο π.Χ. αιώνα.

Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι αμφορείς του 6ου π.Χ. αιώνα είναι ένα σώμα σχεδόν σφαιρικό, λαίμος σχετικά κοντός, χείλος κυλινδρικό, λαβές πεπλατυσμένες και η βάση γίνεται κωνική και ξεχωρίζει έντονα από το σώμα. Το ύψος του αμφορέα είναι 49 εκ. και η διάμετρος 42 εκ., η χωρητικότητα του 25,5 λίτρα. Τον 5ο π.Χ. αιώνα το σώμα του αμφορέα γίνεται τελειώς σφαιρικό, τα χείλη παρουσιάζουν τριγωνική διατομή, οι λαβές παραμένουν πεπλατυσμένες και η βάση γίνεται κωνική και ξεχωρίζει έντονα από το σώμα. Το ύψος του αμφορέα είναι 49 εκ., η διάμετρος του 37,5 εκ. και η χωρητικότητά του είναι 25,1 λίτρα (Εικ. 1).

Τον 4ο π.Χ. αιώνα, ο κερκυραϊκός αμφορέας ακολουθεί τη γενική τάση των ελληνικών αμφορέων, το σώμα του γίνεται μακρύτερο και παρουσιάζει σχήμα ατρακτοειδές, που γίνεται πιο έντονο τον 3ο π.Χ. αιώνα. Τα χείλη παραμένουν τριγωνικής διατομής και ο λαίμος παραμένει σχετικά κοντός. Οι λαβές είναι πεπλατυσμένες. Η βάση του αμφορέα, αν και ακολουθεί πιο αρμονικά τη γραμμή του σώματος, εξακολουθεί να ξεχωρίζει από το σώμα έχοντας πάντα σχήμα κώνου. Το ύψος του αμφορέα αυξάνει στα 54 ή ακόμη και στα 62 εκ. ενώ η διάμετρος παραμένει η ίδια, από 35 έως 37 εκ. Η χωρητικότητα των αμφορέων

Εικ. 4.

Εικ. 5.

του 4ου π.Χ. αιώνα κυμαίνεται μεταξύ 24 και 25 λίτρα (Εικ. 2). Κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα παρουσιάζονται σημαντικές εξελίξεις στο γενικό σχήμα των αμφορέων. Το σώμα διατηρεί το ατρακτοειδές σχήμα του και γίνεται σχεδόν τριγωνικό. Ο λαιμός είναι μακρύτερος και τα χείλη παρουσιάζουν μία περισσότερο τετραγωνισμένη διατομή, ενώ κλείνουν ελαφρά προς το εσωτερικό του στομίου. Οι λαβές είναι πάντα πεπλατυσμένες κυλινδρικές, ενώ η βάση του αμφορέα δεν ξεχωρίζει σχεδόν καθόλου από το υπόλοιπο σώμα. Το ύψος του φθάνει μέχρι τα 74 εκ., ενώ η διάμετρος κυμαίνεται μεταξύ 38 και 39 εκ. Η χωρητικότητα

φθάνει μέχρι 21 λίτρα (Εικ. 3).

Ένα κοινό χαρακτηριστικό των κερκυραϊκών αμφορέων, που δεν φαίνεται να έχει χρονολογική σημασία, είναι ότι κατά τον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα παρουσιάζουν στη βάση του χείλους μία ή δύο διακοσμημένες ταινίες (Εικ. 4), οι οποίες εξαφανίζονται τον 3ο π.Χ. αιώνα. Εξάλλου, χαρακτηριστικό των αμφορέων του 4ου και 3ου π.Χ. αιώνα είναι η πίεση που ασκούν οι λαβές στο στόμιο, δίνοντας του ένα ελαφρό σχήμα "οκτώ" (Εικ. 5).

Τα σφραγίσματα στους κερκυραϊκούς αμφο-

ρείς, παρουσιάζονται κυρίως κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα. Βρίσκονται πάντα στις λαβές, είτε στη βάση τους ή στο υψηλότερο σημείο της καμπύλης. Τα θέματα είναι διάφορα, όπως μονογράμματα, το αστέρι με οκτώ ή με δεκάξη ακτίνες, το κηρύκειον, ο αμφορέας, το σταφύλι, το ρόπαλο, το φύλλο κισσού, κ.ά (Εικ. 6 έως 11). Τα θέματα αυτά είναι ανάλογα με εκείνα που συχνά παρουσιάζονται στα κερκυραϊκά νομίσματα. Η άμεση σχέση των θεμάτων των σφραγισμάτων με τα νομίσματα είναι μία ακόμα απόδειξη της καταγωγής των αμφορέων. Αντίθετα, κανένα όνομα προσώπου δεν εμφανίζεται ολόκληρο, όπως συμ-

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΜΦΟΡΕΩΝ

βαίνει σε άλλους τύπους αμφορέων (Θάσος). Από τα ιστορικά ή λογοτεχνικά κείμενα, από την ανασκαφή του κεραμεικού εργαστηρίου, από τη σχέση των σφραγισμάτων με τα νομίσματα της Κέρκυρας, προκύπτει καθαρά ο τόπος προέλευσης των αμφορέων που μέχρι πρό τινος ονομαζόνταν "Corinthian B", και που τώρα η έρευνα αποδεικνύει ότι είναι κερκυραϊκοί. Η εξακρίβωση της ταυτότητάς τους είναι ιδιαίτερα σημαντική, επειδή πλουτίζει τους ήδη γνωστούς καταλόγους προέλευσης των οξυπύθμενων αμφορέων και κυρίως επειδή για πρώτη φορά αποδεικνύεται η παραγωγή αμφορέων στη δυτική Ελλάδα. Η σταδιακή οικονομική ανάπτυξη της αρχαίας Κέρκυρας βασιζόταν στη γεωγραφική θέση της στην Αδριατική (βλ. Θουκυδίδη VI, 3) και κυρίως στο εμπόριο και τις επαφές της με τη δυτική Μεσόγειο (Ν. Ιταλία, Ν. Γαλλία, Ισπανία, Β. Αφρική). Πρόκειται για ένα εμπόριο που βασιζόταν κυρίως στην παραγωγή κρασιού εξαιρετικής ποιότητας και που η εξαγωγή του γινόταν τόσο προς την ηπειρωτική Ελλάδα (Αθήνα, Κόρινθος, Ολυμπία), όσο και τη δυτική Μεσόγειο.

Αν η Κέρκυρα βρέθηκε συχνά στο επίκεντρο πολιτικών και στρατιωτικών διαμαχών, μία από τις αιτίες ήταν η καίρια θέση της επάνω στο θαλάσσιο δρόμο προς την Ν. Ιταλία και τη δυτική Μεσόγειο, όμως η δεύτερη αιτία ήταν η μεγάλη οικονομική της δύναμη κυρίως κατά τους 5ο και 4ο π.Χ. αιώνες, που την κατέστησε μία από τις σημαντικότερες ναυτικές δυνάμεις της Αρχαιότητας. Αυτή τη δύναμη την όφειλε κυρίως στο εμπόριο κρασιού (πράγμα που μέχρι πρόσφατα γνωρίζαμε μόνο από τα αρχαία ιστορικά κείμενα).

Σήμερα, με την εξακρίβωση της ταυτότητας των κερκυραϊκών αμφορέων έχουμε στη διάθεσή μας τις αρχαιολογικές αποδείξεις που έλειπαν σ'αυτές τις θεωρίες. Σίγουρα η μελέτη των κερκυραϊκών αμφορέων δεν έχει ακόμη φτάσει στο τέλος της. Η συνέχιση των ανασκαφών και κυρίως η υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στα ναυάγια γύρω από το νησί -τα οποία συχνά απειλούνται από λεηλασία και καταστροφή- είναι απαραίτητες για να έλθουν στο φως επιπλέον στοιχεία που θα συμπληρώσουν τις γνώσεις μας σχετικά με τη χρονολόγηση των αμφορέων, τη διασπορά τους στη Μεσόγειο, καθώς και τον πολιτισμό και την οικονομία της αρχαίας Κέρκυρας.

Σημειώσεις:

1. Το αρχαιότερο κείμενο που αναφέρεται

στην παραγωγή και κατανάλωση κρασιού στην Κέρκυρα υπάρχει στην *Οδύσσεια* (ραψωδία Z, 77-78, 293-294, 308-309, ραψωδία H, 121-126, 182-183, 295-296, ραψωδία N, 50-51, 69). Στη συνέχεια συχνές αναφορές υπάρχουν σε ιστορικά κείμενα, όπως: Θουκυδίδης (III, 70, 4), Ξενοφών (VI, 2, 6 και VI, 2, 26) ή ακόμα και σε λογοτεχνικά, όπως: Ψευδοαριστοτέλης, *Περί των θαυμασίων ακουσμάτων* (104, 839β), Αθήναιος, *Δειπνοσοφιστές* (I, 33β), Φλωρεντιανός, *Γεωπονικός* (V, 2, 4), στο *Λεξικό* του Ησυχίου της Αλεξανδρείας: "Κερκυραίοι Αμφορείς".

2. Αρχαιολόγοι και ερευνητές όπως ο H. Bulle "Ausgrabungen bei Aphionia auf Korfu", *Athenische Mitteilungen* 59 (1934), σελ. 147-240, V. Grace "Samian Amphoras", *Hesperia* 40 (1971), σελ. 360-70, C. Boulter, "Pottery of the Mid-Fifth Century", *Hesperia* 22 (1953), σελ. 108-9.

3. C. G. Koehler, *Corinthian A and B Transport Amphoras of the Greek Period*, Διδακτορική διατριβή, Princeton University, U.S.A., 1978.

4. Οφείλω να ευχαριστήσω τη Διευθύντρια της Η' Εφορείας Κλασικών και Προϊστορικών Αρχαιοτήτων κυρία Κ. Πρέκα, που μου έδωσε την άδεια της δημοσίευσης των αμφορέων που βρέθηκαν στη διάρκεια της ανασκαφής του κεραμεικού εργαστηρίου.

5. Πάνω από 3.000 όστρακα αμφορέων μελετήθηκαν, τα οποία προέρχονται στο σύνολό τους από την ανασκαφή του κεραμεικού εργαστηρίου.

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ:

Εικ. 1 Κερκυραϊκός αμφορέας του 5ου π.Χ. αιώνα.

Εικ. 2 Κερκυραϊκός αμφορέας του 4ου π.Χ. αιώνα.

Εικ. 3 Κερκυραϊκός αμφορέας του 3ου π.Χ. αιώνα.

Εικ. 4 Διακοσμητικές ταινίες στη βάση χείλους κερκυραϊκού αμφορέα του 4ου π.Χ. αιώνα.

Εικ. 5 Στόμιο κερκυραϊκού αμφορέα του 3ου π.Χ. αιώνα, ελαφρά πιεσμένου από τις λαβές, σε σχήμα "οκτώ".

Εικ. 6 έως 11 Σφραγίσματα σε λαβές κερκυραϊκών αμφορέων.

6: μονόγραμμα

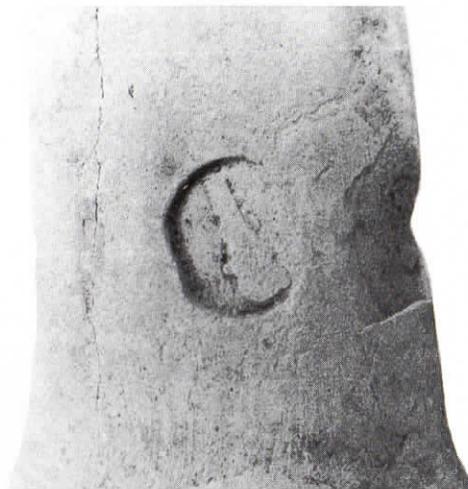
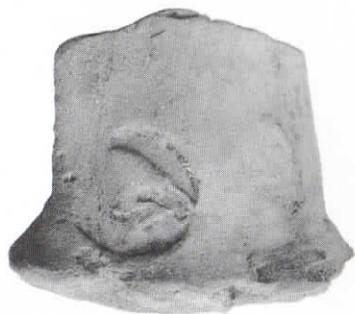
7: αστέρι με 16 ακτίνες

8: κηρύκειο

9: αμφορέας

10: σταφύλι

11: ρόπαλο

Εικ. 6 έως 11.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΚΟ ΝΑΥΑΓΙΟ ΣΤΗ ΝΗΣΟ GIGLIO ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

- του Mensun Bound ¹ -

Τον Αύγουστο του 1961 ένας Βρεταννός δύτης, ο Reg Vallantine, ανακάλυψε ένα ναυάγιο σε βάθος 45-50 μέτρων κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, στη βάση ενός υφάλου στον όρμο Campese κατά τη βορειοδυτική πλευρά της νήσου Giglio που βρίσκεται στο πέλαγος της Τοσκάνης στη Βόρεια Ιταλία. Το πλοίο περιείχε χρηστικά αγαθά, ανάμικτα με αγαθά πολυτελείας, τα τελευταία από τα οποία περιελάμβαναν και Ελληνική γραπτή κεραμική.

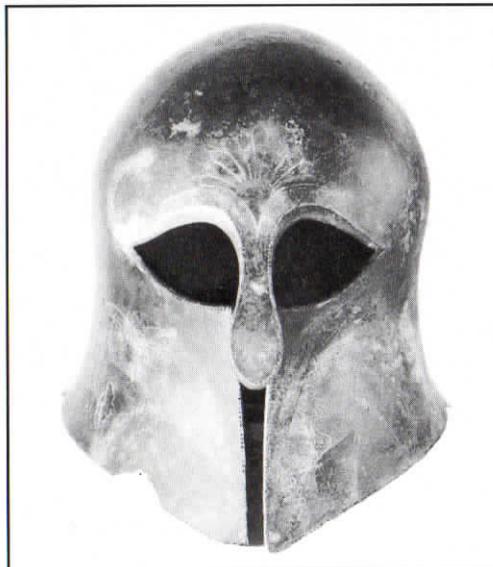
Είκοσι χρόνια αργότερα, το 1981, η ανακάλυψη έγινε γνωστή σε αρχαιολόγους του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, οι οποίοι σε συνεργασία με την Διεύθυνση Αρχαιοτήτων της Τοσκάνης σχημάτισαν μία ομάδα για να μεταβεί στο νησί Giglio και να προσπαθήσει να εντοπίσει το ναυάγιο.

Μετά από έρευνες μερικών ημερών, το ναυάγιο βρέθηκε κάτω από την άμμο, στην ενδιάμεση ζώνη μεταξύ του βράχου του υφάλου και του στρώματος λεπτής άμμου του βυθού. Ακολούθησε αμέσως μία αναγνώριση του χώρου που κατέστησε σαφές ότι το ναυάγιο εχρονολογείται στο 600 π.Χ. περίπου, επρόκειτο δηλαδή για το παλαιότερο ναυάγιο μετά την Εποχή του Χαλκού.

Η εργασία στο χώρο του ναυαγίου περατώθηκε το 1986. Κατά τα διαστήματα της εντατικής ανασκαφής, οι ερευνητικές περίοδοι διαρκούσαν περισσότερο από τρεις μήνες, με ομάδες που έφθαναν να αριθμούν 120 άτομα. Οι πηγές χρηματοδότησης του προγράμματος περιελάμβαναν διάφορους ιδιώτες-χορηγούς, εταιρείες, επιστημονικά σωματεία και το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Τα είδη της λεπτής κεραμικής από το χώρο του ναυαγίου αποτελούντο από Ιωνικές, λεγόμενες, φιάλες (bowls), Σαμακίες ληκύθους, κρατήρες και οινοχόες από την Κόρινθο, αρυβάλλους, φιάλες και κύπελλα (mugs) από τη Σπάρτη, καθώς και κανθάρους (της κατηγορίας bucchero) και αρυβάλλους από την Ετρούρια. Οι αρυβάλλοι παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς απαντούν σε ποικιλία μεγεθών και ρυθμών, που ασφαλώς θα ικανοποιούσαν κάθε προτίμηση. Τα θέματα που κοσμούσαν τους αρυβάλλους περιελάμβαναν ζώα, φυτικά μοτίβα, Γοργόνεια, σφίγγες και πολεμιστές σε αγωνιστική δράση. Οι οινοχόες ήταν διακοσμημένες με σειρές ζώων, ενώ ένας από τους κρατήρες έφερε ζώνη με χο-

© Oxford University Mare

Εικ. 1. Το Κορινθιακό κράνος από το ναυάγιο του Giglio.

ρευτές.

Οι αμφορείς προέρχονταν, ως επί το πλείστον, από την Ετρούρια. Ένας, όμως, αριθμός ήταν από την Ανατολική Ελλάδα και τη Σάμο, και ένας ήταν Φοινικικής/Καρχηδονιακής προελεύσης. Οι μικροί Σαμακιοί αμφορείς πιθανότατα περιείχαν ελαιόλαδο.

Τα μέταλλα που ανασύρθηκαν από το ναυάγιο αποτελούντο από τάλαντα μολύβδου, τάλαντα χαλκού, μολύβδινα βάρη από αλιευτικά δίχτυα, χάλκινα όπλα, ράβδους σιδήρου και άμορφους σβώλους χαλκού, που αρχίζουν από το μέγεθος μπιζελιού και φθάνουν έως το μέγεθος μανταρινιού. Τις ράβδους και τους σβώλους θεωρούμε ως χρήμα της εποχής. Υπήρχε, επίσης, ένας μικρός αριθμός εργαλείων από σίδηρο, τα οποία, όπως ακριβώς οι ράβδοι (ή οβελίοι) επιβίωσαν μόνον ως "συμπληξίς εν κενώ" (void-concretions).

Ο πλοιστής που βρέθηκε περιελάμβανε 31 αιχμές βελών με αυλό και με αγκιστροειδή απόληξη ή δόντι στη μία πλευρά. Αλλά το πιο εντυπωσιακό κομμάτι ήταν ένα Κορινθιακό κράνος που είχε σφρηλατηθεί από ένα μόνο φύλλο χαλκού και ήταν διακοσμημένο με κάπρους στις παρειές και φίδια με ανοικτό στόμα και διχαλωτή γλώσσα, σε σταυροειδή τοποθέτηση, στα φρύδια (Εικ. 1). Το κράνος αυτό, εκτός από τη χρήση που θα είχε ως αμυντικό όπλο, ασφαλώς θα προσέδιδε και γόητρο στον κάτοχό του. Ατυχώς, το γεγονός της ανεύρεσής του λίγο μετά τον αρχικό

εντοπισμό του ναυαγίου είχε ως αποτέλεσμα να εξαχθεί παράνομα στη Γερμανία, όπου βρίσκεται σήμερα σε μία ιδιωτική συλλογή.

Τα άλλα ευρήματα περιλαμβάνουν ακατέργαστο ήλεκτρο, μία ασμένια όληπη, λύχνους από την Ελλάδα, αστραγάλους, αυλούς από ξύλο και ελεφαντόδοντο, καθώς και σειρά αντικειμένων από σκαλιστό ξύλο. Τα σπουδαιότερα από αυτά ήταν τα υπολείμματα ενός διακοσμημένου ποδιού που ανήκε σε ανάκλιτρο, ένα ξύλινο πώμα όμορφα σκαλισμένο, με ήλους από ελεφαντόδοντο, καθώς και τα στελέχη ενός παχυμέτρου που πρέπει να ανήκε στον καρβομαραγκό του πλοίου. Τα ξεθωριασμένα τμήματα επιγραφών στις κεφαλές αποδεικνύουν ότι τα στελέχη ήταν Ελληνικής κατασκευής (βλ. ΤΡΟΠΙΣ III, υπό έκδοση).

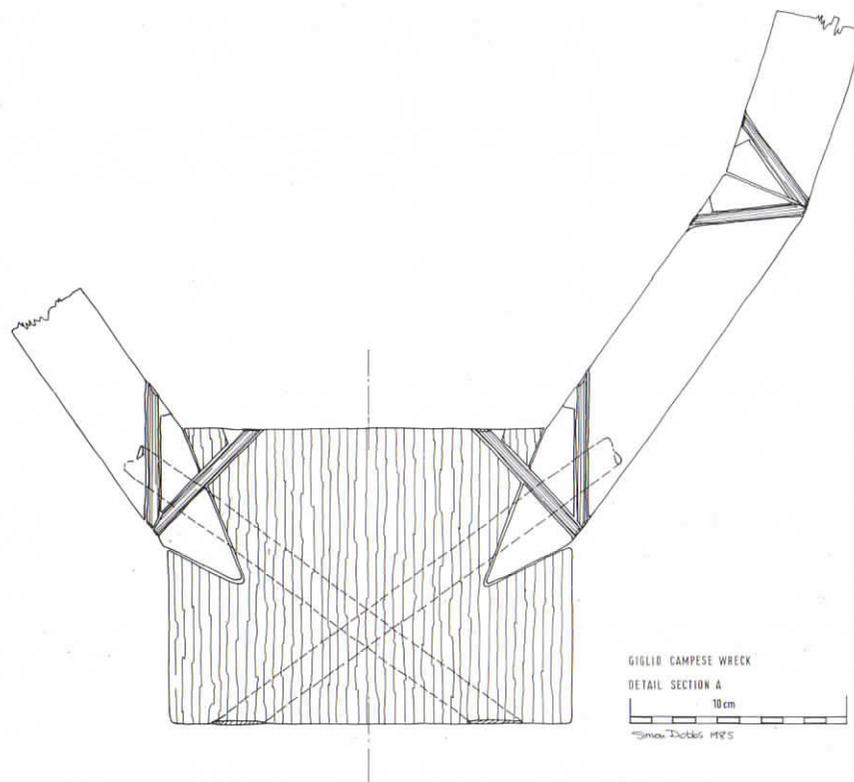
Κατά τη διάρκεια του θέρους του 1985, ανακτήθηκε τμήμα της καρένας του πλοίου, καθώς και τμήμα του συνδεδεμένου με αυτήν πετωμάτος.

Η καρένα δεν είχε σωτρόπι, κόντρα καρένα ή δεύτερο πέτωμα, ούτε προέκυψαν μαρτυρίες, στο μικρό αυτό τμήμα που διασώθηκε, για την ύπαρξη κάποιοι δαπέδου (πανιόλα). Οι πρώτες σανίδες του πετωμάτος (τουρέλα, επιστρόφια) στηρίζονταν σε διαγώνιους κανθούς κατά μήκος των άνω γωνιών του στελέχους της καρένας, όπου ήταν προσαρμοσμένες με πείρους και με δέσιμο. Το μικρό τμήμα που διασώθηκε από το κατώτερο πέτωμα έδειξε ότι και οι σανίδες αυτές είχαν δεθεί αφού πρώτα προσαρμόστηκαν κρόταφο με κρόταφο.

Για να δεθούν οι σανίδες του πετωμάτος, χάραχθηκαν μικρές τριγωνικές εγκοπές στο ξύλο (που αναγνωρίσθηκε ως Πεύκη Δασική L.), στις αντιμέτωπες πλευρές των αρμών. Στη συνέχεια ανοίχθηκαν οπές διαγώνιως, δια μέσου των εγκοπών, ώσπου να προβάλλουν στην εξωτερική πλευρά των αρμών του πετωμάτος. Το δέσιμο επιτεύχθηκε δια μέσου των δύο οπών, οι οποίες κατόπιν σφραγίστηκαν με μικρές καβίλιες διαμέτρου περίπου 10 χιλιοστών. Οι αρμοί και το πέτωμα καλαφατίστηκαν με ρεσίνη πεύκου. Η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε είναι η μέθοδος συναρμολόγησης με δέσιμο, γνωστή ως μέθοδος GBG (ναυαγία Giglio, Bon Porté, και Gela) (Εικ. 2).

Μέχρι στιγμής, 14 διαφορετικά είδη ξύλου έχουν αναγνωρισθεί ανάμεσα στο υλικό που προήλθε από το πλοίο του Giglio, αλλά δεν μπορεί να βεβαιωθεί ότι όλα ανήκουν στο σκαρί του πλοίου.

Η σημασία του πλοίου από το Giglio έγκειται στην πρώιμη χρονολογία του, στις μαρτυρίες που προσφέρει για τη ναυπηγική κατά τη

Εικ. 2. Τομή Α. Λεπτομέρεια της συναρμολόγησης της καρένας με το πέτωμα του πλοίου του Giglio.

Αρχαϊκή περίοδο, καθώς και στα πολύτιμα στοιχεία που παρέχει για την κατανόηση της Ελληνικής διείσδυσης στην Ετρουρία².

(μετάφραση στα Ελληνικά:
Γιάννος Γ. Λώλος)

Σημειώσεις:

1. Ο Mensup Bound είναι αρχαιολογικός διευθυντής του MARE στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και αντεπιπέλλον μέλος του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών.

2. Ας σημειωθεί ότι πλήρης πρωτότυπη παρουσίαση από τον ανασκαφέα του πλοίου από το Giglio και του φορτίου του δημοσιεύεται στα Αγγλικά ως ιδιαίτερη έκδοση στη σειρά ENALIASUPPLEMENTS.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ "ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ"

- της Αλκηστis Κιούση -

Ελάχιστα *περάματα* έχουν απομείνει στις θάλασσές μας, αφού την λειτουργία για την οποία ναυπηγήθηκαν, δηλαδή την μεταφορά εμπορευμάτων, την ανέλαβαν σταδιακά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, τα πιο μεγάλα, σύγχρονα, πορθμεία. Όσα *περάματα* υπάρχουν ακόμη έχουν υποστεί τέτοιες μετατροπές προκειμένου να εξυπηρετήσουν άλλες ανάγκες, ώστε κάθε άλλο παρά αντιπροσωπευτικά είναι του παραδοσιακού αυτού τύπου.

Κι όμως, φέτος το καλοκαίρι έκανε την εμφάνισή του στα ελληνικά νησιά ένα "ολοκαίνουργιο" *πέραμα*, που ξύπνησε μνήμες κι έκανε τα μάτια παλιών καπεταναίων να βουρκώσουν. Μόνιμο αραξοβόλι της η 4η μαρίνα Γλυφάδας, όπου στα άτυπα καλλιτεία των κυριακάτικων περιπατητών, καταλαμβάνει μόλις την πρώτη θέση. Μια αλήθεια που παραδέχονται και οι ιδιοκτήτες των γειτονικών μοντέρνων σκαφών. Κι ωστόσο η "Φανερωμένη" είναι ... μια ώριμη κυρία 45 ετών.

Η ιστορία της ξεκινά το 1945 στο ναυπηγείο του ονομαστού τότε караβομαραγκού Μυτιληναίου στη Σκιάθο. Αλλάζει 6 ιδιοκτήτες μεταφέροντας εμπορεύματα από νησί σε νησί και καταλήγει στον Πόρο να εξυπηρετεί τον τουρισμό ως "Γιάννης Κ.". Πηγαίνοντας κόσμο για μπάνιο, με μια γέφυρα προσήκη στο πίσω μέρος του καταστρώματος, χωρίς ιστιοφορία και με ένα διακοσμητικό άλμπουρο.

Εκεί την βλέπει το 1986 ο Νίκος Ρηγινός και το συναπάντημα αυτό είναι μοιραίο και για τους δύο. Γεννημένος και μεγαλωμένος μέσα σε πλεύματα, ο Ν. Ρηγινός αν και δουλεύει στον κόσμο των σύγχρονων γιωτ, εκτιμά τα παραδοσιακά σκάφη που δημιουργήθηκαν μέσα από εμπειρίες αιώνων ναυσιπλοίας στα νερά της Μεσογείου και περιμένει χρόνια ολόκληρα να εκπληρώσει το όνειρό του: να αποκτήσει ένα παραδοσιακό σκάφος, να το αποκαταστήσει και να ταξιδεύει μ'αυτό στις ελληνικές θάλασσες. Αγοράζει την "Φανερωμένη" κι αρχίζει την εντατική δουλειά. Το σημερινό αποτέλεσμα είναι προϊόν 3 ετών σκληρής εργασίας και μεγάλων δαπανών. Θέλοντας να αποκαταστήσει το σκάφος στην αρχική του μορφή, ο 8ος ιδιοκτήτης του ανατρέχει σε κάθε δυνατή πηγή πληροφόρησης (παλιά βιβλία, Ναυτικό Μουσείο, παραδοσιακούς μαστόρους και όλους τους προηγούμενους ιδιοκτήτες του σκάφους, πλην ενός που δε ζει πια) και διασταυρώνει τις πληροφορίες

Η "Φανερωμένη" σε πλεύση με τα πανιά στις Κυκλάδες.

μεταξύ τους για να καταλήξει στο συμπέρασμα, για το πώς κατασκευάζονταν παλιά τα άλμπουρα και ποιο είδος αρματωσιάς ταιριάζει σ'αυτό που είχε αρχικά η "Φανερωμένη". Θα του πάρει 6 μήνες για να βρει το κατάλληλο μέρος και άνθρωπο που την σωστή εποχή θα κόψει 2 κυπαρίσσια στο ύψος των άλμπουρων που χρειάζεται η "Φανερωμένη": Γενάρη μήνα, στην Μυτιλήνη, με γεμάτο φεγγάρι για να έχουν οι κορμοί τους χυμούς που πρέπει. 2 μήνες μένουν οι κορμοί μέσα στο θαλασσινό νερό για να βγάλουν σιγά-σιγά τους χυμούς τους κι άλλους 2 μήνες για να στεγνώσουν στη στεριά, στον ίσκιο για να μη σκάσουν. Μπορεί τα σημερινά ξύλινα άλμπουρα που γίνονται με τη συγκόλληση δοκαριών να είναι πιο ανθεκτικά, όμως η "Φανερωμένη" έπρεπε να είναι πάνω απ'όλα αυθεντική. Γι αυτό και τα πανιά της είναι από πραγματικό караβόπανο, που ανακαλύφθηκε μετά από επίμονο ψάξιμο στο εξωτερικό, σε μια από τις ελάχιστες εταιρείες που το κατασκευάζουν πλέον, στη Σκωτία, παρά τα μειονεκτήματα που έχει αυτό απέναντι του Ντακρόν, από το οποίο κατασκευάζονται σήμερα τα πανιά.

Τα 3 καινούργια σπιράγια που έγιναν στη θέση και στις διαστάσεις των παλιών, κατασκευάστηκαν επίσης με τον παλιό ξεχασμένο τρόπο, δηλαδή με ταμπλάδες, πράγμα που δυσκόλεψε τον μάστορα, αφού τα σημερινά γίνονται πλέον μόνον ραμποτέ. Το χρώμα με το οποίο βάφτηκαν οι ταμπλάδες είναι το παραδοσιακό μπλε, που συναντάμε ακόμη στα νησιώτικα σπίτια και σε τρούλους εκκλησιών, που 'φτιαξε ο ίδιος ο ιδιοκτήτης ανακατεύοντας μαύρη, μπλε και γκρι μπογιά. Ο ίδιος σχεδίασε και την εσωτερική διαρρύθμιση του σκάφους, δηλαδή το σαλόνι, τις 2 καμπίνες με τα 2 μπάνια και την κουζίνα στη θέση του παλιού αμπαριού. Έτσι, σήμερα η "Φανερωμένη" είναι εξωτερικά ακριβώς όπως ήταν αρχικά, όχι μόνον οπτικά, αλλά φτιαγμένη με τα ίδια εκείνα παλιά υλικά και με τον ίδιο παραδοσιακό τρόπο. Παράλληλα, είναι ένα σκάφος με σύγχρονες ανέσεις, εξοπλισμένο με μοντέρνα όργανα πλοήγησης. Η παλιά μηχανή του σκάφους είχε επισκευαστεί και λειτουργεί σαν καινούργια, εναλλακτική λύση στις αργίες του Αιόλου.

Η αναγέννηση της "Φανερωμένης" οφείλεται, τεχνικά κατά κύριο λόγο, στον παλιό μάστορα Πάχο Παπαστεφάνου και στο γιό του Γιώργο, που ευτυχώς ακολουθεί την τέχνη του πατέρα του στο εργαστήρι τους στο Πέραμα. Την αρματωσιά της ανέλαβε ο 85χρονος αρμαδός Νότης Μπίλιας από τη Σαλαμίνα και τα πανιά της ο Ηλίας Βελούδης. Για τους παλιούς αυτούς τεχνίτες το εγχείρημα αυτό αποτέλεσε δικαίωση της δουλειάς τους.

"Η Ελλάδα έχει την πιο μεγάλη ναυτική παράδοση και βέβαια εξακολουθεί να ζει από τη θάλασσα. Δεν θα έπρεπε να διατηρήσει κάποια από τα παραδοσιακά της σκάφη, που φτιάχτηκαν μέσα από 100άδες χρόνια πείρας και που με τη σωστή συντήρηση μπορούν να ζουν αιώνια;", αναρωτιέται ο Νίκος Ρηγινός. "Στο κάτω-κάτω η πλεύση τους είναι καλύτερη από των μοντέρνων σκαφών, ειδικά στον καιρό, αφού είναι φτιαγμένα για το κοντό, μικρό κύμα της Μεσογείου. Δεν είναι, για παράδειγμα, ούτε συναισθηματικοί, ούτε ιστορικοί, ούτε καν οικονομικοί οι λόγοι για τους οποίους οι επαγγελματίες ψαράδες προτιμούν τα παραδοσιακά τρεχαντήρια. Έχουν απλά καταλήξει, ότι μ'αυτά εξυπηρετούνται καλύτερα οι ανάγκες τους".

Αυτά μας είπε ένα απόγευμα του Νοέμβρη ο Νίκος Ρηγινός στο σαλονάκι του σκάφους του, ξετυλίγοντας την ιστορία της αναγέννησης της "Φανερωμένης" μέσα από αμέτρητες φωτογραφίες και από τα ναυπηγικά σχέδια που φυλάσσονται σε κάποια συρτάρια.

PETER THROCKMORTON

*Γιατί κι' αυτός τον ήσυχο βίο δεν ξέρει
μα σαν τον γλάρο ταξιδεύει στις θάλασσες.
(Καλλίμαχος, Παλατινή Ανθολογία)*

Ο ακούραστος ταξιδιώτης, ο ερευνητής, ο δάσκαλος της πρώτης γενιάς των αρχαιολόγων που ασχολήθηκαν συστηματικά με τη ναυτική αρχαιολογία, ο Peter Throckmorton δεν υπάρχει πια. Πέθανε ήσυχα στο σπίτι του, στο Maine των ΗΠΑ, στις αρχές του περασμένου Ιουνίου, σε ηλικία 62 χρονών.

Ο πρώιμος χαμός του αφήνει ένα μεγάλο κενό στην μικρή κοινότητα των ανθρώπων που έταξαν τον εαυτό τους στην υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα. Χάθηκε ένας πρωτοπόρος, που το πάθος του, η πολύμορφη γνώση και εμπειρία του για το ξύλινο πλοίο, τη θάλασσα και τη ναυτική τέχνη και η γόνιμη φαντασία του γαλούχησαν και γοήτευσαν μία ολόκληρη γενιά ανθρώπων. Αυτός άνοιξε το δρόμο για να αποκτήσουν υπόσταση και επιστημονική βάση οι μύθοι των ψαράδων και η ρομαντική περιπέτεια της αναζήτησης του παρελθόντος μας με την έρευνα των ναυαγισμένων πλοίων.

Ο Peter Throckmorton ήταν ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών, αλλά πέρα από το τυπικό αυτό νομικό γεγονός, χωρίς τη δική του παρουσία, ίσως δεν θα είχαν δημιουργηθεί οι ποικίλες προϋποθέσεις που οδήγησαν στην ίδρυση του Ινστιτούτου.

Για όσους από μας τον γνώρισαν προσωπικά και είχαν την τύχη να συνεργαστούν μαζί του, ήταν πέρα από δάσκαλος, ένας καλός σύντροφος και φίλος, ένας αυθεντικός άνθρωπος της θάλασσας που σε ταξίδευε και σε γοήτευε με τις ιστορίες του. Ήταν ο άνθρωπος που η προσωπικότητά του σημάδεψε όλους όσους μπόρεσαν να τον ακολουθήσουν σ'αυτά τα ταξίδια του και έτσι κατά κάποιον τρόπο καθόρισε την κατοπινή πορεία τους.

Ο Peter, αν και έφυγε αφήνοντας πίσω το βουερό κύμα των θαλασσών που ταξίδεψε, άφησε ταυτόχρονα και το δικό του κρίκο στην αλυσίδα που συνδέει το παρόν με το παρελθόν της θαλασσινής ιστορίας και των ξύλινων караβιών.

Νίκος Ν. Τσούχλος

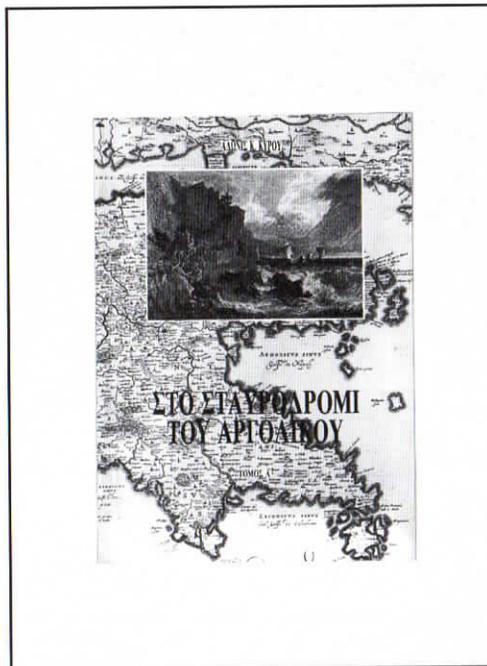
Ο Peter Throckmorton στο Τολό Αργολίδας, λίγο πριν καταδυθεί. Μάιος 1974.

ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΤΟΥ ΑΡΓΟΛΙΚΟΥ

Εκδόθηκε ο πρώτος τόμος του βιβλίου του δημοσιογράφου και εκδότη της εφημερίδας "Εστία", Άδωνι Κ. Κύρου, με τίτλο: "Στο Σταυροδρόμι του Αργολικού". Ο πρώτος αυτός τόμος αποτελεί ένα αρχαιολογικό και ιστορικό οδοιπορικό σε ένα σύγχρονο χώρο πολύ λίγο γνωστό στην αρχαιολογική έρευνα και στην ιστορική μελέτη. Ο συγγραφέας του βιβλίου, εξηγώντας την απροσδόκητη αυτή μελέτη του -αφού είναι δημοσιογράφος της πολιτικής μας ζωής και όχι ιστορικός ή αρχαιολόγος- επεξηγεί το έργο του με τα ακόλουθα λόγια:

«Η ιστορία του Ελληνισμού είναι η αδιάκοπη ροή ανθρώπων και γεγονότων, που χαρακτηρίζει τη φυλή μας και την προίκισε με ανήσυχο χαρακτήρα και γόνιμο μυαλό, στοιχεία που τη βοήθησαν να μεγαλοουργήσει, αλλά και την οδήγησαν στη συμφορά, άλλοτε με την εμφύλια διχόνοια και άλλοτε από την επιβουλή των ξένων. Πριν απ' όλα όμως, η γη αυτή, η ελληνική γη, αναδείχθηκε σε σταυροδρόμι, όπου πολλές φυλές συναντήθηκαν ή συγκρούστηκαν, αλλά οι άνθρωποι, που ριζώσαν, έγιναν ένα με αυτή και όσοι έφθαναν από άλλα σημεία του ορίζοντα, έδεναν με το ελληνικό χώμα και το γαλάζιο Αιγαίο, ώστε με τα χρόνια ν' αποβάλουν τα γνωρίσματα της φυλής τους -τη γλώσσα, την εθνική συνείδηση, τις οποιοδήποτε δοξασίες τους- για ν' αφομοιωθούν τελικά με τον Ελληνισμό.

»Αυτή ήταν -και είναι- η ακαταμάχητη έλξη και δύναμη της γης της Ελλάδος, με φυσική συνέπεια να ξεπηδήσουν, μέσα από τους κόλπους της, τα δυναμικά και φωτισμένα εκείνα ανθρώπινα στοιχεία, που δημιουργήσαν το Ελληνικό Θάυμα και συνειργήσαν ώστε η Φυλή μας να διαφυλαχθεί, επί τόσες χιλιετίες, στην κοιτίδα της. Ότι όμως δεν μπόρεσαν να πετύχουν ο ακαταμάχητος χρόνος και η ανθρωπίνη βία, συντελείται στα χρόνια μας. Ο μμητιομής κακών ξένων πρότυπων, η μαγία του εύκολου πλουτισμού, η σαρωτική κάθε ηθικής αξίας τεχνολογία και το λεγόμενο "τουριστικό ρεύμα", αποκόπτουν τους Έλληνες από τις ρίζες τους, αλλοτριώνουν την εθνική τους συνείδηση, τους καθιστούν άβουλα όργανα θεωριών που θα αποδειχθούν καταλύτες για το μέλλον του Ελληνισμού, ως φυλής και ως ιδέας. Μέσα στη δίνη αυτών των εξελίξεων, η γνώση του παρελθόντος αποβαίνει για τους Έλληνες επιτακτική ανάγκη. Οι νεώτερες γενεές μπορούν ν' αντιληθούν απ' αυτό χρήσιμα διδάγματα και να σχηματίσουν νέες εικόνες, που θα τις βοηθήσουν να διατηρήσουν τις εθνικά πολύτιμες γέφυρες με τις φυλετικές μας ρίζες. Αυτό

άλλωστε είναι και ο σκοπός του βιβλίου. Ο συγγραφέας από μικρός αγάπησε το ωραίο νησί των Σπετσών και θέλησε να καταγράψει, σε δύο τόμους, τα όσα η τύχη και το ενδιαφέρον τον βοήθησαν ν' αποσπασεί από τη φειδωλή γη και το σκοτεινό παρελθόν.

Η περιοχή, στην οποία αναφέρεται το βιβλίο "Στο Σταυροδρόμι του Αργολικού", θα μπορούσε να περικλειστεί από ένα νοητό ρόμβο με ανισοσκελείς πλευρές, η βόρεια γωνία του οποίου τοποθετείται στο βάθος του Αργολικού Κόλπου, η νότια προεκτείνεται μέχρι το ερμηνοήσι Βελοπούλα ή Παραπόλα στ' ανοικτά του Μυρτώου Πελάγους, η ανατολική αγχίζει το νησί του Πόρου και το ακρωτήριο Τσελεβίνα και η δυτική φθάνει στη Μονεμβασία και το ακρωτήριο του Μαλέα. Μέσα σ' αυτό το περιγρημα προβάλλουν πολλά νησιά και ερμηνοήσια, που αποτελούν και το κύριο αντικείμενο της ιστορικής έρευνας του συγγραφέα, καθώς αναδύονται στο σταυροδρόμι της ναυτικής επικοινωνίας, σ' ένα πολυσύχναστοθαλάσσιο χώρο».

Ο πρώτος τόμος, που καλύπτει την περίοδο από την Προϊστορία μέχρι και τη Ρωμαϊοκρατία, περιλαμβάνει 270 σελίδες και 400 έγχρωμες και ασπρόμαυρες φωτογραφίες, χάρτες και σχεδιαγράμματα. Πωλείται στα κεντρικά βιβλιοπωλεία και στοιχίζει 4.000 δρχ.

Η 3η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ
ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟ ΑΙΓΑΙΟ

Τον περασμένο Απρίλιο έγινε στην Κορσική η 3η Διεθνής Συνάντηση για το Προϊστορικό Αιγαίο του Πανεπιστημίου της Λιέγης με θέμα: "Το Προϊστορικό Αιγαίο και η θάλασσα". Οι εργασίες του συνεδρίου διήρκεσαν τρεις ημέρες (23, 24 και 25 Απριλίου 1990) και έγιναν στο Σταθμό Υποβρυχίων και Ωκεανογραφικών Ερευνών στο Καλβί της Κορσικής (STARESO). Τις Διεθνείς Συναντήσεις για το Αιγαίο, που διεθνώς θεωρούνται πολύ υψηλού επιστημονικού επιπέδου, διοργανώνει ο καθηγητής προϊστορικής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Λιέγης Robert Laffineur. Στην 3η αυτή Συνάντηση έλαβαν μέρος περισσότεροι από 30 επιστήμονες από πολλές χώρες του κόσμου. Ιδιαίτερη αίσθηση και ενδιαφέρον προκάλεσαν στους συνέδρους οι τρεις ανακοινώσεις για τα αποτελέσματα της πρώτης ερευνητικής περιόδου της ολοκληρωμένης υποβρυχίας αρχαιολογικής έρευνας στο Πρωτοελλαδικό ναυαγίο του Δοκού που έγινε το περασμένο καλοκαίρι από το Ινστιτούτο Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών (I.E.N.A.E) υπό τη διεύθυνση του Επιτίμου Εφόρου Αρχαιοτήτων, Δρ. Γιώργου Παπαθανασόπουλου. Τις ανακοινώσεις αυτές, που υπογράφουν οι Δρ. Γιώργος Παπαθανασόπουλος, επιστημονικός διευθυντής της έρευνας, Νίκος Τσούχλος, τεχνικός διευθυντής της έρευνας και Δρ. Γιάννης Βήχος, επιστημονικός υποδιευθυντής της έρευνας, παρουσίασε στους συνέδρους ο τελευταίος. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η παραπάνω παρουσίαση καλύφθηκε από το τοπικό τηλεοπτικό σταθμό FR3.

Η ιδιαίτερη αίσθηση που προκάλεσαν οι παραπάνω ανακοινώσεις φαίνεται και από το γεγονός, ότι έγιναν για αυτές εκτενή σχόλια στον τοπικό Τύπο.

Στο τέλος της παρουσίασης έγιναν από τους συνέδρους πολλές ερωτήσεις και πολλοί από αυτούς εκδήλωσαν την επιθυμία να επισκεφθούν το Δοκό κατά την ερευνητική περίοδο του 1990. Την τελευταία ημέρα της Συνάντησης και ύστερα από πρόταση του οργανωτή του συνεδρίου εκδόθηκε ψήφισμα προς την ηγεσία του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού στο οποίο υπογραμμίζεται η ιδιαίτερη επιστημονική σημασία της έρευνας του Δοκού και του αρχαιολογικού ευρήματος και γίνεται προτροπή για τη διευκόλυνση της έρευνας προκειμένου να συνεχιστεί απρόσκοπτα.

Το κείμενο του ψηφίστηκε είναι το εξής:

"Réunis à la station de recherches sous-marines et océanographiques (StaReSO) de Calvi, Corse, du 23 au 25 avril 1990, les participants à la 3e Rencontre égéenne internationale de l'Université de Liège, organisée autour du thème *Thalassa. L'Égée préhistorique et la mer*, expriment unanimement le souhait que les autorités grecques continuent à apporter leur soutien à la fouille sous-marine de Docos. L'importance de l'entreprise apparaît à l'évidence à l'issue de la première campagne de 1989 et rend indispensable la poursuite de la recherche sur le site, d'autant que la haute qualité du travail exécuté jusqu'ici est la garantie de résultats importants."

Ακολουθούν οι υπογραφές των συμμετεχόντων στο συνέδριο.

Στην 3η Διεθνή Συνάντηση για το Αιγαίο, εκτός από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας του Δοκού έγιναν και οι παρακάτω επιστημονικές ανακοινώσεις:

Michal Artzy: "Evidence of Bronze Age Contact at the Anchorage Site of Tel Nami, Israel".

Lucien Bash: "Carènes égéennes à l'Age du Bronze".

Claude Baurain: "Minos et la thalassocratie minoenne. Réflexions historiographiques sur la naissance d'un mythe".

Keith Branigan: "Mochlos - An Early 'Gateway Community'?".

Μιχάλης Κοσμόπουλος: "The Aegean and the Mediterranean in the Early Bronze Age".

Janice L. Crowley: "Patterns in the Sea: Insight into Artistic Vision of the Aegeans".

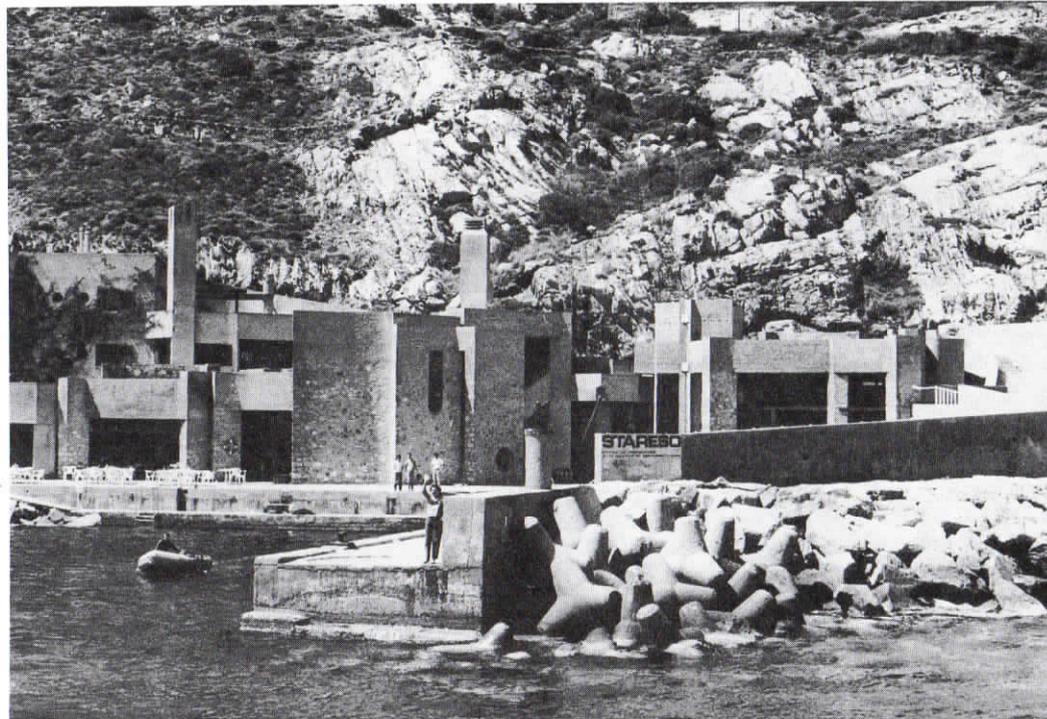
Stefan Hiller: "The Mycenaeans and the Black Sea".

Λίλιαν Καραλή: "Parures en coquillage en Macédoine préhistorique".

Robert Laffineur: "La mer et l'au-delà dans l'Égée préhistorique".

Χριστίνα Μαραγκού: "Maquettes d'embarcations: les débuts".

Wolf-Dietrich Niemeier: "Minoan Artists travelling Overseas: The Alalakh Frescoes and

Οι εγκαταστάσεις του Σταθμού Υποβρυχίων και Ωκεανογραφικών Ερευνών στο Καλβί της Κορσικής (STARESO), όπου έγιναν οι εργασίες του Συνεδρίου.

the Painted Plaster Floor at Tel Kabri (Western Galilee)".

Thomas G. Palaima: "Maritime Matters in the Linear B Tablets".

Avner Raban: "Minoan and Canaanite Harbours".

David S. Reese: "Marine Invertebrates in the Aegean Archaeology".

Owain T.P. Roberts: "The Development of the Brail into a Viable Sail Control for Aegean Boats of the Bronze Age".

Jörg Schäfer: "Amnisos - Epineion des Minos (Argumente für Amnisos als bronzzeitliches Epineion von Knosos)".

Henri και Micheline van Effenterre: "Menaces sur la thalassocratie".

Michael Wedde: "Identifying Regional Traits in Aegean Bronze Age Ship Architecture".

Οι σύνεδροι της 3ης Διεθνούς Συνάντησης για το Προϊστορικό Αιγαίο μπροστά από τα κτίρια του STARESO.

IN THIS ISSUE

The Wreck at Point Iria, Argolid

(see pp. 6 to 8)

by *Haralambos Pennas*

The existence of the wreck was first heard of by N. Tsouchlos in 1961; in May 1974 H. Kritzas, P. Throckmorton and N. Tsouchlos made a preliminary survey of the site. Three pithoi were noted at a depth of some 23 m. and a stone anchor at 6 m.

In 1990 the Hellenic Institute of Marine Archaeology made a second survey to determine the extent of the wreck, to identify the finds that had previously been recorded and to photograph them in situ.

The team consisted of Haralambos Pennas as director, Ilias Spondylis as representative of the Ephoria of Marine Archaeology, Yannis Vichos, archaeologist, Nikos Tsouchlos in charge of the technical side and Phaedon Antonopoulos as chief diver. The archaeologist Mensun Bound and the Physicist Luigi Sacco came as observers.

Four dives were made, the wreck was located, the finds were photographed and a rough sketch was made of their positions. One of the 3 pithoi, the complete one, was missing, but part of an amphora was found (Figs. 1, 2 and 3). The typology of the vases suggests that the wreck dates to the Geometric period.

Since the archaeological finds are visible on the bottom and the site is in the much frequented Gulf of Argos, a trial excavation should be projected for the immediate future with the following aims:

1. To determine the full extent of the wreck and plan it.
2. To make a photo-mosaic of the area and photograph individual parts.
3. To raise typical examples of the finds for further study and dating of the wreck.

Early Helladic Euboea and the most important coastal Bronze Age centres

(see pp. 9 to 13)

by *Effie Sapouna-Sakellarak*

Prehistoric remains were known on Euboea as early as the beginning of the century, and more came to light with the survey by the British School of Archaeology in the 1960's, but it is in the last decade that exploration of prehistoric Euboea has made especial progress, adding considerably to our knowledge and extending it back to Palaeolithic times.

In the Neolithic period permanent settlements were established in the fertile plains (Varka Psachnon), beside rivers or close to the sea, and in caves (Koilos Karystias).

New settlement sites of the Early Bronze Age in Euboea are continually being discovered. The most important ones are in the districts of Chalkis, Eretria, and central and southern Euboea. The large number of known settlements of this period clearly reveals the distribution pattern along the coasts and in the interior of the island.

One of the most interesting settlements is Manika, close to Chalkis (Fig. 1), where the writer has lately started a stratigraphical excavation that has produced unexpected results. The part of the site being excavated (Fig. 2) has a street plan and workshop areas. The cemetery is very extensive with rare types of graves (Fig. 3). The writer is of the opinion that these graves are Euboean in origin and that the type spread from there to the Cyclades, mainland Greece and Crete.

The settlement has produced some important pottery, Cycladic figurines, seals and utensils (Figs. 4 to 8).

There is much evidence to show that Manika was the most important centre of trade in Euboea and had continuous connections with the Cyclades.

Corfiot Amphorae

(see pp. 14 to 19)

by *Dimitris Kourkoumelis*

In spite of the progress made in the study of amphorae in recent years, the identification of Corfiot pointed-base amphorae has continued to pose problems. What is chiefly lacking is a knowledge of the development, chronology and typology of Corfiot amphorae. Until recently the most important and the fullest study of the amphorae found in excavations on Corfu has been the doctoral thesis by C. G.Koehler.

This article describes two types of pointed-base amphorae that are known as Corinthian A and Corinthian B Transport Amphorae. Today we can state with certainty that the Corinthian B amphorae have no connection with Corinth, but were made in Corfiot workshops.

This was proved archaeologically by the discovery of an important pottery workshop at Figareto in the ancient city of Corfu during the excavations that started in 1983 and are still continuing. The amphora sherds, which date from the 5th to the 3rd c. BC, have made it possible to study the Corfiot amphora type and its development throughout the period during which the workshop was operating.

The typological features of the 6th c. BC amphorae are the nearly spherical body, relatively short neck, cylindrical rim, broad handles and conical base sharply differentiated from the body (Fig. 1).

In the 4th c. the Corfiot amphorae followed the general trend of Greek amphorae: the body became longer and acquired a spindle shape, which became more pronounced in the 3rd c. The rims remained triangular in section and the neck relatively short. The handles were broad. The base of the amphora, although now continuing the line of the body more smoothly, remained offset from the body and conical in shape (Fig. 2).

During the 3rd c. BC the general shape of the amphorae underwent important changes.

The body kept its spindle shape, becoming almost triangular. The neck was longer and the rim became more square in section and slightly inverted. The handles were still broad and cylindrical, and the base was hardly differentiated at all from the rest of the body (Fig.3).

A feature common to all the Corfiot amphorae, which does not seem to have any chronological significance, is that during the 5th and 4th centuries they had one or two decorative bands around the base of the rim (Fig. 4), which disappeared in the 3rd c. Another feature of 4th and 3rd c. amphorae was the way the handles were pressed into the rim, giving it a slight figure-of-eight shape (Fig. 5).

Stamps on Corfiot amphorae appeared chiefly in the 3rd c. They always occur on the handles, either on their base or higher up on the curve. They depict different subjects: monograms, a star with eight or sixteen points, a caduceus, amphora, bunch of grapes, club, ivy-leaf, etc (Figs 6 to 11).

These subjects are similar to those often found on Corfiot coins. The direct relationship between the motifs on the stamps and on the coins is another indication of the origin of the amphorae.

This discovery of the identity of the Corfiot amphorae supplies the archaeological proof that has hitherto been lacking, although the study of Corfiot amphorae is still far from complete. Continued excavations on land and more underwater archaeological surveys of wrecks around the island, which are under constant threat of looting and destruction, are absolutely necessary if we are to obtain the evidence to complete our knowledge of the chronology of the amphorae, their distribution in the Mediterranean, and the culture and economy of ancient Corfu.

SUPPORT HIMA'S PUBLICATIONS: Fill in the Subscription Forms for:

- *ΕΝΑΛΙΑ*, the periodical
edition for years 1990, 1991.

- *ΕΝΑΛΙΑ Annual English
Edition 1989.*

- *ΕΝΑΛΙΑ Supplement 1:*

THE GIGLIO WRECK

A wreck of the Archaic period (c.600 BC) off the Tuscan island of Giglio.

An account of its discovery and
excavation: a review of the main
finds.

by Mensun Bound.

- *ΕΝΑΛΙΑ Supplement 2:*

A DEDICATION TO PETER THROCKMORTON

1.

Peter Throckmorton: The middle
years.

The Rescue of the Down Easter
"St Mary"

Falkland Islands.

by Mensun Bound

2.

Peter Throckmorton:

An Odysseus of the deeps
by Haralambos Kritzas

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αγίων Ασωμάτων 11, Αθήνα

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Νίκος Τσούχλος

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
Φαίδων Αντωνόπουλος

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Γιάννης Βήχος

ΤΑΜΙΑΣ
Ειρήνη Αντωνοπούλου

ΕΙΔ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Γιάννος Λώλος

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
Γιάννης Μπαλτσαβιάς
(επί τεχνικών θεμάτων)
Edward Moore
(επί οικονομικών θεμάτων)

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ
Σέμνη Καρούζου
Βάσος Καραγιώργης
Κωνσταντίνος Βάρφης
Jacques-Yves Cousteau

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Χαράλαμπος Πέννας
Χάρης Τζάλας
Γιώργος Μασσέλος

ΤΜΗΜΑΤΑ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
Υπεύθυνος: Αχιλλέας Λαγοπάτης

ΧΟΡΗΓΟΙ - ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ 1990

Γιάννης Λάτσης - Πολεμικό Ναυτικό - Ίδρυμα Ι.Φ. Κωστοπούλου - Costamare Shipping Co - Shell Co (Hellas Ltd) - Shell Chemicals (Hellas Ltd) - "ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ" - Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου - Ελληνικό Κέντρο Καταδύσεων - Nasco Hellas ΕΠΕ - Rainbow Computer A.E. - Δ.Ε.Π. Α.Ε. - Κοινοπραξία Υδροπτερυγών - Ιωάννης Μπουτάρης - INTERAMERICAN Εθνική Ασφαλιστική - Πλειάδες S.A. - Ελληνικά Διυλιστήρια Ασπροπύργου - B.P. Greece - ΕΛΙΝΟΪΛ Α.Ε. Κουτσουράκης-Ελευθεριάδης ΕΠΕ - Kodak (Near East) Inc. - "ΠΑΝΟΡΑΜΑ" - TAG-HEUER Ελλάδος - "Πάλλης Α.Ε." ΕΛΛΕΝΙΤ Α.Ε. - Fulgor Mare - Ι&Σ Σκλαβενίτης Α.Ε.Ε. - Αριστοτέλης Παπαδάκης της Asso Divers - Νίκος Ρηγινός

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ι.Ε.Ν.Α.Ε., Αλεξάνδρου Σούτσου 4, Αθήνα 106 71
Τηλ: 3603662 FAX: 3638258 - 6477970